

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR ARKIVFORSKNING
UDGIVET AF RIGSARKIVET

ARKIV

Anna Thestrup: Arkivdannelse under statens regnskabsvæsen	287
Birgit Bjerre Jensen: Hjælpe­midler i <i>Archives nationales</i> i Paris	305
Helle Linde: Kassation i personsager	321
Orientering	327

INDHOLD

<i>Busch, Ebba</i> , mag. art.: Miljøforskning over kniplersker ud fra kirkebøger	271-281
<i>Dalgård, Sune</i> , overarkivar, dr. phil.: Arkiver i Grønland, 1958	5-18
<i>Faarborg, Birte</i> , cand. mag.: Trellunds Trankebarkort 1733	242-270
<i>Green-Pedersen, Sv. E.</i> , stud. mag.: Danmarks ophævelse af negerslavehandelen	19-37
<i>Halding, Bente</i> , stud. mag.: Hjemtrækningen af den nordenfjeldske told 1737-48	38-48
<i>Hertz, Michael</i> , arkivar, cand. mag.: De slesvigske og hollandske folketællinger 1803-60	49-61
<i>Jensen, Birgit Bjerre</i> , arkivar, cand. mag.: Kilder til belysning af len, stamhuse og fideikommisser	223-241
Hjælpe midler i <i>Archives nationales</i> i Paris	305-320
<i>Jexlev, Thelma</i> , arkivar, mag. art.: Strejflys over glasproduktion og glasforbrug i Danmark 1550-1650	62-77
<i>Jørgensen, Frank</i> , arkivar, cand. mag.: De deputeredes embedsrejser 1803-30	78-91
<i>Jørgensen, Harald</i> , landsarkivar, dr. phil.: De private birkers endeligt	92-110
<i>Linde, Helle</i> , arkivar, cand. mag.: Kassation i personsager	321-326
<i>Petersen, Niels</i> , overarkivar, mag. art.: Departementet for det indre	111-117
<i>Rasch, Aa.</i> , overarkivar, cand. mag.: Den kgl. Kanalkommissions arkiv 1774 ff.	118-126
<i>Rasmussen, Edit</i> , arkivar, cand. mag.: Murersvendenes »Skarværcksarbejde«	127-131
<i>Roper, Michael</i> , arkivar, London: Registrering af moderne arkivmateriale	203-210
<i>Sjøqvist, Viggo</i> , overarkivar, dr. phil.: Dansk-norske prise-sager under krigen 1756-1763	132-138
<i>Thestrup, Anna</i> , arkivar, cand. mag.: Udlån af arkivalier til ministerier og styrelser	139-150
Arkivdannelse under statens regnskabsvæsen	287-304

<i>Westrup, Morten</i> , arkivar, cand. mag.: Kommercekollegiet 1797	186–202
<i>Worsøe, Hans H.</i> , arkivar, cand. mag.: De gamle amters tilblivelse	151–171
<i>Ørberg, Paul G.</i> , arkivar, cand. mag.: Hovedministerialbøger oc kontramministerialbøger	172–185
Orientering: Poul Rasmussen: Mål og vægt (<i>J. Nybo Rasmussen</i>) s. 211–213. Kassation af arkivalier. Rapport fra Arkivarforeningens seminar på Søhus højskole maj 1969 (<i>Andreas Jørgensen</i>) s. 213–219. Arkivvetenskapliga studier. Fjärde samlingen (<i>Thelma Jexlev</i>) s. 219–222. Danske indlæg på det 10. nordiske arkivmøde: Udenrigsministerielle arkiver (<i>Viggo Sjøqvist</i>) s. 327–331, Skattesager (<i>Helle Linde</i>) s. 332–338, Registreringsarbejder og publikationer (<i>Niels Petersen</i>) s. 338–342, Danske arkivers vejledning af studerende (<i>Sigurd Rambusch</i>) s. 342–346. Om vejledning af studerende (<i>Hans Sode-Madsen</i>) s. 346–348. Rettelse s. 349–350.	

Hæfte 1 (s. 1–150) er tilegnet arkivar *Jens Olav Bro-Jørgensen* fra kolleger og fagfæller og indledes af et forord af rigsarkivar, dr. phil. *Johan Hvidtfeldt* (s. 3–4).

Arkivdannelse under statens regnskabsvæsen

AF ANNA THESTRUP

Nærværende undersøgelse af statens regnskabsvæsen er foretaget med henblik på arkivdannelsen. Her vil dels blive belyst, hvilke arkivalier af regnskabsmæssig karakter der findes i forskellige statsinstitutioner, dels hvordan regnskabsaflæggelse finder sted, og hvilket materiale denne procedure afsætter.

Indledningsvis skal kort omtales bevillingsprocessens praktiske forløb, mens den politiske udelades. Enhver statsinstitution, som er optaget på finansloven, udarbejder et budgetforslag, som sendes til det ministerium, institutionen hører under. De enkelte ministerier samarbejder de modtagne forslag, inklusive ministeriets eget, til et samlet budgetforslag, som derefter sendes til Finansministeriet, som igen foretager en samling og bearbejdning. Når en finanslov er vedtaget, kan de enkelte ministerier og institutioner disponere over de bevilgede beløb inden for et finansår, 1. april-31. marts. Beløbene udbetales ikke straks, men kan trækkes i løbet af finansåret¹.

A. Regnskabets opbygning

Som første led i den regnskabsmæssige arkivdannelse findes undertiden kopier af rekvisitioner, udstedt af institutionen ved bestilling af varer. Rekvisitioner kan belyse, hvad en institution har bestilt, men ikke hvad den har modtaget. Grundlaget for regnskabets førelse er derimod regnskabsbilag, svarende til de indtægter og udgifter, institutionen har haft. Udgiftsbilag kan være produceret uden for institutionen i form af regninger for leverede varer og tjenesteydelser, eller internt i forbindelse med f.eks. lønudbetalinger. Indtægtsbilag produceres ofte internt i forbindelse med salg af varer eller tjenesteydelser og må da affattes således, at revisionen har mulighed for at kontrollere beløbets størrelse. I nogle institutioner føres kassebog; det vil sige en bogføring som normalt kun tager sigte på kontrol med

¹ Poul Andersen: Dansk statsforfatningsret, København 1954, s. 356ff.

Poul Meyer: Offentlig forvaltning, København 1970, s. 262ff.

den kontante kassebeholdning. Det er ikke nødvendigt at føre kassebog, idet alle bilag kan føres direkte ind i kassejournalen. Mens kassebogen kun har to kolonner, en indtægts- og en udgiftskolonne, har kassejournalen en række kolonner, svarende til det antal konti, posterne skal bogføres på, og herunder ligeledes en opdeling på indtægt og udgift. Her finder en kontering sted efter dobbeltbogholderisystemet, således at enhver post føres to steder, både i en indtægts- og en udgiftskolonne. Foruden ovennævnte hører også en hovedbog med til et fuldstændigt regnskabs opbygning. I ældre forretningsarkiver kan man træffe hovedbøger, som medtager de samme detaljer som kassebogen, men dette er ikke hensigten med en hovedbog. Dens opgave er at skabe overblik over et regnskab. Det kan ske ved, at man indfører de samlede tal for en dags posteringer, eller eventuelt for en måned, og foretager sammentællinger på måneds- og årsbasis².

Et regnskab kan enten føres manuelt eller maskinelt; regnskabsmæssigt er der ingen forskel, men det har betydning for arkivdannelsen. I første tilfælde er resultatet egentlige bøger, mens maskinbogholderi fremtræder i form af løbblade, nemlig kontokort og journalblade. De første udviser bevægelser og saldi på de enkelte konti, de sidste alle posteringer, ført kronologisk. Også hovedbog kan føres på løbblade.

I det foregående er kort gennemgået et normalt regnskabs opbygning; til dette føjer sig for statsinstitutioner en regnskabs-oversigt. Staten har mange institutioner, som disponerer over penge og dermed er regnskabspligtige, og da alle institutioners regnskab skal samles til ét statsregnskab, fordrer dette, at de enkelte institutioner regelmæssigt aflægger regnskab til en overordnet myndighed. Dette sker i form af en regnskabsoversigt, der for hver måned udviser resultatet dels af den forløbne måneds bogføring dels den forløbne del af finansåret. Normalt udarbejdes 13 regnskabsoversigter årligt, nemlig én pr. kalendermåned samt et supplementsregnskab, hvori bogføres bilag, som er indkommet for sent til at komme med i marts måneds

² Angående regnskabsvæsen og almindelige bogholderibegreber henvises til Håndbog i regnskabsvæsen, redigeret af Palle Hansen, København 1966, og Finn Hagen Jespersen: Regnskabsforståelse. Regnskabsterminologi, København 1970.

regnskab. Desuden findes afsluttet årsopgørelse med oplysninger om overskridelser og besparelser af betydning i forhold til bevilling. Alle institutioner har regnskabsår lig med finansåret undtagen Ministeriet for Grønland og herunder hørende institutioner, som følger kalenderåret. Dette er indført i 1952, fordi statens regnskabsafslutning forsinkedes af, at det grønlandske regnskabsmateriale fremkom sent³.

Med udarbejdelse af regnskabsoversigt må hovedbogen anses for overflødig, og enkelte institutioner undlader at føre den⁴. Hovedbogens formål er netop at sammenfatte regnskabet, og det sker i statsinstitutioner med regnskabsoversigten.

Af Hof- og Statskalenderen fremgår, hvilket ministerium enhver statsinstitution er underlagt. Der kan være flere led i opbygningen, således institutioner og underinstitutioner, hvilket har betydning for regnskabsaflæggelsen. Hertil kommer begreberne kontohaver og ikke-kontohaver. Ved kontohaver forstås, at vedkommende har ret til at trække på Finansministeriets konto i Nationalbanken. Alle ministerier og nogle institutioner er kontohavere, mens de øvrige institutioner ikke har denne rettighed; ingen underinstitutioner er kontohavere. I 1931 fandtes 45 kontohavere, i dag er antallet ca. 70, hvilket har vanskeliggjort en undersøgelse af, om institutioner med kontohaverrettigheder har større omsætning end andre; indtrykket er, at det ofte, men ikke altid er tilfældet⁵. Kontohavere pr. 1. jan. 1971 fremgår af bilag 1.

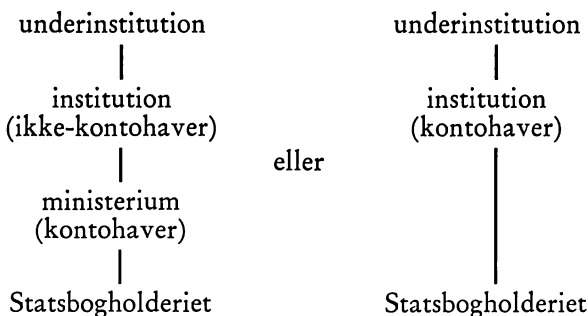
Kontohaverbegrebet har stor betydning for forståelsen af statens regnskabsvæsen, idet ministerier og de institutioner, som er kontohavere, er ligestillede i regnskabsmæssig henseende og skal aflægge regnskab over for Statsbogholderiet⁶, det vil sige

³ En række oplysninger i artiklen er fremkommet under samtaler med ledende embedsmænd i revisionsdepartementerne og i Statsbogholderiet samt under besøg i statsinstitutioner. Ansvar for fremstillingen er mit. I Rigsarkivet opbevares internt arbejdsmateriale, hvori findes en del detailoplysninger, som ikke er medtaget her, journal nr. 141-2, 1968.

⁴ F.eks. Statens blindevæsen.

⁵ Almindelig instruks angående statsforvaltningens regnskabsvæsen, nr. 185, 22. maj 1931, § 2. Hans Bjarne: Om finansforvaltningen i staten, København 1934, s. 88. Finansdepartementet, fortegnelse over konti i Statsbogholderiet, som kan benyttes ved adviseringer, 1. april 1968, ájourført januar 1971 (duplikeret).

aflevere regnskabsoversigt der. Enhver statsinstitutions regnskab skal indgå i en kontohavers regnskab, og proceduren kan skematisk anføres således:

Nogle underinstitutioner er så små, at det ikke findes hensigtsmæssigt, at de fører et fuldstændigt bogholderi, og de kan da nøjes med at føre en kassebog og aflevere bilag til nærmeste overordnede institution, som konterer bilagene⁷. Også praktiske forhold kan begrunde førelse af kasseregnskab og kontering andetsteds, f.eks. foretager Forsvarsministeriets Forvaltningsdepartement kontering for skibe og stationer. I disse tilfælde kan kassebogen føres med gennemslag, og det ene eksemplar afleveres sammen med bilagene.

Kontohavere er pligtige til at føre dobbelt bogholderi, hovedbog skal anlægges, mellemregningskonto med Statsbogholderiet ligeledes, det sidste en direkte følge af trækningens retten⁸.

B. Regnskabsaflæggelse over for Statsbogholderiet

Statsbogholderiet foretager den samlede opstilling af statens regnskab, og hertil må hver måned indgå oplysninger fra samtlige statsinstitutioner. Dette foregår ved, at ikke-kontohaveres regnskab indgår i kontohaveres, og kun disse sidste indsender

⁶ Bekendtgørelse af lov om statens regnskabsvæsen og revision, nr. 178, 21. maj 1937, § 5 f. Instruks nr. 185, 22. maj 1931 samt vejledning dertil, nr. 128, samme dato.

⁷ F.eks. konterer Vandbygningsvæsenet for en række underinstitutioner.

⁸ Instruks nr. 185, 22. maj 1931, § 4. Bekendtgørelse om ændringer i almindelig instruks angående statsforvaltningens regnskabsaflæggelse, nr. 380, 12. dec. 1962.

regnskabsoversigt til Statsboghderiet⁹, foruden et eksemplar til et af revisionsdepartementerne. Bilagene derimod vedrører ikke Statsboghderiet, som kun tager sig af den regnskabstekniske opstilling.

Foruden kontohavere indsender amtstuer, toldkasser, politimester- og dommerembeder regnskabsoversigter, nogle kun kvartalsvis. Dette er et levn fra før 1926, da de betragtedes som afdelinger af Finanshovedkassen¹⁰. Det fælles for nævnte institutioner er, at de er indtægtsoppebærende i modsætning til flertallet af statsinstitutioner, hvor indtægter udgør en ret beskeden post på regnskabet. Statens største indtægtspost indgår via toldkasserne, og inden kildeskattens indførelse registrerede amtstuerne store indbetalinger, idet kommunerne indbetalte statsskatter dér¹¹. Ligeledes indtil kildeskattens indførelse indkom regnskabsoversigter fra Sømandsskattekontoret, der fungerede som indbetalingssted for statsskatter, og fra Københavns Skattedirektorat. Da Københavns kommune ikke, som landets øvrige kommuner, havde pligt til at indbetale forfaldne statsskatter, men kun indgæde, måtte der aflægges regnskab.

De fleste regnskabsoversigter er affattet efter en fast formular, hvor kun de enkelte konti varierer¹², men enkelte institutioner indsender uddrag af regnskabet, og kun én gang om året en fuldstændig oversigt¹³.

C. Revisionen

a. Revisionsdepartementerne. Den gældende ordning for revision af statsinstitutioners regnskaber er fastlagt i 1936 og påhvilede da fire hovedrevisorater, som i 1958 ændredes til revisionsdepartementer¹⁴. Der sker jævnlige ændringer i ressortforholdene, således i 1967, hvor de fire revisionsdepartementer

⁹ Instruks nr. 185, 22. maj 1931, § 3.

¹⁰ Bekendtgørelse om omfordeling af forretninger under Finansministeriet, nr. 249, 17. sept. 1925. Hans Bjarne: Om finansforvaltningen i staten, København 1934, s. 91 og 95.

¹¹ Finanslove, § 1. Statsboghderiets regnskabsoversigter.

¹² Vejledning nr. 128, 22. maj 1931, ad § 5, stk. 1.

¹³ F.eks. Den kongelige grønlandske handel og Ministeriet for kulturelle anliggender.

¹⁴ Instruks for hovedrevisoraterne, nr. 242, 12. nov. 1936. Hof- og statskalenderen 1959, 436ff.

blev til tre, og nogle kontorer fik nye betegnelser¹⁵. De da eksisterende 16 kontorer er i 1969 udvidet til 17¹⁶, hvis ressortforhold i hovedtræk fremgår af bilag 2. Hovedreglen er, at et ministerium og de derunder hørende institutioner revideres i ét eller flere kontorer i samme departement; undtagelser er bl.a. Rigshospitalet og Atomenergikommisionen. Rigshospitalet revideres i det kontor, som har hospitaler iøvrigt, selv om det hører under Undervisningsministeriet, og Atomenergikommisionen revideres i samme kontor som Statsministeriet, som det tidligere hørte under¹⁷.

Regnskaberne indkommer månedligt til revisionsdepartementerne fra ministerier og institutioner i form af regnskabsoversigter og bilag. Materialet journaliseres i det kontor, som varetager revisionen. Hvis regnskaberne godkendes, ligger der intet på de pågældende journalnumre, idet alt regnskabsmateriale arkiveres særskilt. Kun hvis regnskabet giver anledning til bemærkninger og korrespondance, findes sagsakter på journalnummeret.

Enhver regnskabspligtig institution under staten udarbejder regnskabsoversigter, dog med undtagelse af underinstitutioner uden selvstændig bogføring¹⁸. Regnskabsoversigterne fra institutionerne sendes enten til pågældende ministerium, som viderebringer dem til det rette revisionskontor, eller institutionerne kan udarbejde to ligelydende regnskabsoversigter og selv sende ét eksemplar til revisionen og ét til ministeriet. Foruden disse to eksisterer også et eksemplar i institutionen, eventuelt kun en kladde. Ministerierne sender tilsvarende regnskabsmateriale til revisionsdepartementerne.

Ved institutioner, hvis regnskabsmateriale er meget omfattende, afleveres bilagene ikke, men personale fra revisionsdepartementerne kommer til institutionerne og foretager såkaldt stedlig revision¹⁹. Ifølge oplysninger fra revisionsdepartemen-

¹⁵ Hof- og statskalenderen 1967 og 1968, 436ff.

¹⁶ Skete pr. 1. april 1969. Hof- og statskalenderen 1969 og 1970, 439.

¹⁷ Hof- og statskalenderen 1971, 436ff. Ændringer i tilknytning til ministerium ses af Hof- og statskalenderen 1971, 404.

¹⁸ Bekendtgørelse nr. 178, 21. maj 1937, § 4.

¹⁹ Bekendtgørelse nr. 178, 21. maj 1937, § 11.

²⁰ I de første år efter oprettelsen modtog Atomenergikommisionen egne bilag retur efter revision.

terne vil stedlig revision blive mere almindelig, foreløbig dog kun i hovedstadsområdet. Desuden har enkelte institutioner efter eget ønske modtaget egne bilag retur efter revisionen²⁰. Nogle institutioner har særlig revision inden for vedkommendes egen administration og er derudover kun underlagt kritisk revision og tilsyn i revisionsdepartementerne. Det drejer sig blandt andet om Toldvæsenet og Fyrvæsenet²¹.

Blandt statens udgifter hører også ydelser til såkaldte tilskudsmodtagere. Disse institutioner er karakteriseret ved, at de selv skaffer en del af midlerne til driften og kun modtager tilskud fra staten, hvorfor de ikke har pligt til at aflægge fuldstændigt regnskab og heller ikke til at aflevere bilag. Hertil hører f.eks. handelsskoler, tekniske skoler og selvejende institutioner²². Tilskudsmodtagere kan ikke betragtes som statsinstitutioner, og deres arkivalier falder uden for det her behandlede emne.

Revisionsdepartementerne foretager en regnskabsmæssig revision, det vil sige, kontrollerer at udgiftsbilag er udstedt til pågældende institution og er behørigt kvitteret, at det af teksten fremgår, hvad leverancen eller tjenesteydelsen omfatter, at indtægtsbilag er udformet, så kontrol er mulig, og endelig at bilagene er konteret korrekt. Revisionsdepartementerne skal påse, at overskridelser af bevillinger ikke finder sted og har desuden pligt til at foretage en kritisk revision for at sikre, at der ved forvaltningen af statens midler er taget skyldige økonomiske hensyn. De udarbejder hvert år betænkninger over regnskabet, som stiles til statsrevisorerne og offentliggøres²³. Cheferne i de enkelte revisionsdepartementer har direkte referat til den eller de ministre, hvis område falder ind under pågældende departements revision²⁴.

²¹ Hof- og statskalenderen 1971, 436ff.

²² Aarhus Universitet var indtil 1970 en selvejende institution og skulle efter reglerne ikke aflevere bilag; når det alligevel skete, var årsagen formentlig, at tilskuddet i praksis dækkede udgifterne. Lov om statsuniversiteter, nr. 271, 4. juni 1970. Hof- og statskalenderen 1971, 439.

²³ Bekendtgørelse nr. 178, 21. maj 1937, § 10. Revisionsdepartementernes opbygning og deres opgaver ved varetagelse af statens hovedrevision, Betænkning nr. 381, 1965.

²⁴ Instruks nr. 242, 12. nov. 1936, § 13. Poul Meyer: Offentlig forvaltning, København 1970, s. 51.

b. Statsrevisoratet. Der er ikke foretaget nogen selvstændig undersøgelse af Statsrevisoratets virksomhed, som kun skal berøres kort. Statsrevisoratet består af fem statsrevisorer, udpeget af og blandt Folketingets medlemmer, og har desuden en sekretær til sin rådighed²⁵. Det kan pålægge revisionsdepartementerne undersøgelser, og det kan bygge på revisionsdepartementernes betænkninger²⁶. Dets virkefelt er, bortset fra revisionsdepartementernes egne regnskaber, ikke en detailrevision, men en gennemgang af statens regnskab, hvorefter arbejdet koncentrerer om få, større undersøgelser. Efter dagspressen at dømme er anlægsarbejder i søgelyset²⁷, men også statsinstitutioner, hvor der sker større omlægninger, behandles, fordi der under sådanne forhold kan være mulighed for overskridelser af bevillinger eller uberettiget overførsel fra én konto til en anden. Når Statsrevisoratet har behandlet regnskabet i et omfang, det selv bestemmer, foretager det indstilling til Folketinget i form af en betænkning, som desuden offentliggøres. Statsrevisoratets arkiv tilhører Folketinget og falder som sådant uden for Rigsarkivets område. Dog modtager revisionsdepartementerne egne bilag retur, når revisionen af et regnskabsår er afsluttet.

c. Folketingsudvalg. Foruden Statsrevisoratet findes endnu et led i den politiske revision, nemlig Folketingets 17-mands udvalg til prøvelse af statsrevisorernes betænkning.

d. Statsregnskabsrådet. Statsregnskabsrådet er sammensat af ovennævnte fem statsrevisorer samt ledende embedsmænd i revisionsdepartementerne og Finansdepartementet. Det er oprettet ved lov i 1926 i forbindelse med en større omlægning af statens regnskabsvæsen. Statsregnskabsrådet fastsætter selv sin dagsorden og kan drøfte ethvert spørgsmål, som det finder har betydning for statens regnskabs- og revisionsvæsen eller dens

²⁵ Antal statsrevisorer blev i 1967 udvidet fra fire til fem. Hof- og statskalenderen 1967, 1968 og 1971, 68.

²⁶ Lov om revisionen af statsregnskabet, nr. 95, 4. april 1928.

²⁷ F.eks. Information 26.-27. juni 1971.

²⁸ Lov om statens regnskabsvæsen og revision, nr. 77, 31. marts 1926, § 25. Lov nr. 95, 4. april 1928, § 5. Hof- og statskalenderen 1971, 68.

økonomi²⁸. I praksis afholdes møder af uformel karakter mindst fire gange om året, hvor de politiske revisorer kan anmode embedsmændene om at foretage undersøgelser, og hvor revisionsdepartementernes betænkninger gennemgås.

For både Folketingsudvalget og Statsregnskabsrådet gælder, at deres arkiver hører under Folketinget.

D. Kassation eller bevaring

Ifølge regnskabsloven skal bilag opbevares i mindst fem år²⁹. Denne bestemmelse følges også for statsinstitutioner, dog således, at bilag opbevares i fem år efter Folketingets godkendelse af regnskabet, hvilket vil sige 7-8 år ialt. Afgørelsen er truffet ved forhandling mellem Statsregnskabsrådet og Rigsarkivet, idet kun rigsarkivaren kan give tilladelse til kassation i statsadministrationens arkivalier³⁰.

Hovedparten af bilag kasseres ifølge bemyndigelse, men det viser sig, at der desuden sker kassationer, fordi bestemmelserne er blevet misforstået. Da hvert revisionskontor har revisionen af mange statsinstitutioners regnskab, er kassationstilladelser ofte formuleret således, at det fremgår, hvad der skal afleveres. Ingen af parterne har gjort sig klart, at det i virkeligheden var en tilladelse til at kassere, hvad kontoret *på det tidspunkt* reviderede med undtagelse af det til bevaring nævnte. Revisionen flyttedes imidlertid ofte fra et kontor til et andet, hvorved uklarheder opstår; ligeledes når nye statsinstitutioner oprettes. De er ikke nævnt blandt dem, Rigsarkivet har forlangt bilag afleveret fra, altså kasseres deres regnskabsmateriale, hvilket ikke har været meningen. Der er, så vidt vides, ikke givet generel tilladelse til kassation af regnskabsoversigter, men da de i revisionskontorerne arkiveres sammen med bilagene, kasseres de også sammen med bilagene³¹.

Som eksempel på, hvilke institutioners regnskabsarkivalier, der er bevaret, kan nævnes:

²⁹ Lov om bogføring, nr. 178, 5. juni 1959, § 2, stk. 2.

³⁰ Bekendtgørelse om regler for kassation af arkivalier i ministerierne, nr. 129, 4. aug. 1902.

³¹ Oplysninger om kassationsbestemmelser fremgår af Meddelelser om Rigsarkivet 1921-55, København 1958, s. 232ff., vedr. revisionsdepartementerne, s. 249ff.

Boligministeriet

De kongelige bygninger og haver

Den kongelige grønlandske handel

Det kongelige teater

Desværre er de nævnte institutioners regnskabsarkivalier ikke bevaret komplet, men nogle går dog meget langt tilbage, f.eks. Det kongelige teaters bilag. Det er ønskeligt, at alle bilag fortsat bevares fra de institutioner, hvis bilag Rigsarkivet hidtil har modtaget. Normalt er de regnskabsoversigter, hvortil bilagene hører, også bevaret. Udvælgelsen af bevarede bilag er ikke så ensidig, som ovenstående liste ved første øjekast kan give indtryk af; der er stor forskel på Den kongelige grønlandske handel og Det kongelige teaters virksomhed og dermed også på deres bilag. Det kan nævnes, at Det kongelige teaters bilag har været en guldgrube for forskningen og er benyttet til mange forskellige forskningsformål.

Det har i flere tilfælde vist sig, at bevaret regnskabsmateriale har været utilstrækkeligt for forskningen, og det må anses for nødvendigt, at Rigsarkivet udvider omfanget. Inden det sker, må man undersøge, hvilket omfang statsinstitutioners regnskabsmateriale har. Der er ikke foretaget nogen nøjagtig opmåling, men regnskabsoversigter anslås årligt at fylde 50-100 løbende meter og bilag ca. 2000 løbende meter. Det sidste tal har som grundlag opmåling i to af de ialt 17 revisionskontorer. Kun regnskabsoversigter og bilag er taget i betragtning, derimod ikke materialet, som forbliver i de enkelte institutioner.

En mulighed er, at regnskabsoversigter fra samtlige institutioner bevares. Dermed vil forskningen få mulighed for at undersøge, hvordan statens indtægter og udgifter fordeler sig i løbet af året, eller hvordan og hvor hurtigt staten reagerer på opståede krisesituationer. Hvis man tænkte sig, at blot den årlige, afsluttende regnskabsoversigt bevarede, ville mulighederne indskrænkes væsentligt. Dens værdi alene må anses for begrænset, fordi den vil udvise slutsummer, som i de fleste tilfælde ligger meget nær de bevilgede beløb, som fremgår af finansloven. Med edb-behandling af regnskabsoversigter vil det være muligt at uddrage mangfoldige oplysninger.

Med hensyn til bilag må en fuldstændig bevaring opgives af økonomiske grunde. Bevaring vil være så kostbar, at der

ingen politiske muligheder vil være for at realisere den, og det kan heller ikke, set fra arkivvæsenets synspunkt, være ønskeligt at anvende bygninger og arbejdskraft på den opgave. Derimod er det væsentligt, at man gør sig klart, hvilke bilag man vil søge at bevare, således at det bevarede er den bedst mulige erstatning for helheden.

Når bilag overhovedet foreslås bevaret af hensyn til forskningen, vil det være rimeligt at belyse, hvilke muligheder de rummer. For ældre tids vedkommende er bilagene benyttet til at belyse priser og lønninger, institutioners og enkeltpersoners virke samt kultur- og samfundsforhold. Det må formodes, at fremtidens forskere vil finde oplysninger om priser og lønninger fra vor tid ved hjælp af andre kilder end regnskabsbilag, og at bevare bilag med det formål at belyse enkeltpersoners virke, vil efter min opfattelse være irrelevant; dertil er omkostningerne for store. Hvad institutioner angår, må man afveje omkostningerne ved bevaring mod forskningens mulighed for fremtidig at kunne belyse en hvilken som helst institution. Med hensyn til kultur- og samfundsforhold må man naturligvis indrømme, at en fuldstændig bevaring er ønskelig; ethvert led i statens opbygning er et led i vor kultur, en detalje af vort samfundsmønster. Alligevel er det ikke hensigten her at anbefale en fuldstændig bevaring.

En beslutning om, hvilke institutioners bilag, der bør bevares, kræver et større forarbejde end det har været muligt at anvende på problemet i denne sammenhæng. Desuden er det ønskeligt, at flere fremkommer med begrundede synspunkter med hensyn til udvælgelse. Som diskussionsoplæg er bilag 3 udarbejdet. Hvis det viser sig, at de foreslåede institutioners regnskabsbilag i stort omfang udgøres af lønningsbilag, må der ske en afvejning af værdi contra udgifterne ved bevaring.

Foruden en løbende arkivering af bilag fra udvalgte institutioner kan en bevaring af bilag i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder være af stor betydning for forskningen, idet nybyggeri inden for staten er en så væsentlig faktor i vort samfund, at det bør kunne belyses nærmere. Indsamling af sådanne bilag forenkles af, at revisionen siden 1966 har været koncentreret i få kontorer, således at 2. revisionsdepartements 8. kontor varetager revisionen af bygge- og anlægsregnskaber under

Landbrugs-, Indenrigs-, Bolig-, Social- og Arbejdsministerierne, mens 3. revisionsdepartements 2. kontor varetager den tilsvarende revision under Undervisningsministeriet og Ministeriet for kulturelle anliggender³². Revision af bygge- og anlægsregnskaber under andre ministerier foregår i det kontor, som har den pågældende institutions driftsregnskaber.

Det er ønskeligt, at Rigsarkivet modtager samtlige bilag til bevaring med visse mellemrum, f.eks. hver 10. årgang. En sådan aflevering vil skønmæssigt andrage 1800 løbende meter. Med en periodisk aflevering, vil det naturligvis ikke være muligt at følge de enkelte institutioners udvikling detaljeret, men det anses for værdifuldt, at forskningen kan få lejlighed til at gå i dybden og bredden samtidig. Hvis indsamlingen foretages sjældnere end hvert 10. år, vil mulighederne for sammenligning mellem to bevarede årgange blive for ringe.

Det præciseres, at de her skitserede forslag til bevaring af regnskabsbilag, nemlig 1) fra udvalgte institutioner, 2) vedrørende bygge- og anlægsarbejder og 3) periodisk fuldstændig, ikke er tænkt som alternative muligheder, men som indsamlingsformer, der bør realiseres sideløbende.

E. Arkiverings- og registreringsprincipper

I arkivvæsenet anbringes og ordnes arkivalier så vidt muligt efter proveniensprincippet, d.v.s. at det enkelte embedes arkiv altid skal holdes for sig selv og ikke sammenblandes med andre arkiver. Den rent fysiske opstilling af arkivalier, herunder også regnskabsarkivalier er ikke noget større problem, blot man udarbejder tilstrækkelig udførlige registraturer. For regnskaberne gør sig det forhold gældende, at de enkelte institutioner har skabt arkivalierne, men derefter ladet dem gå videre til revisionskontorerne.

Problemet er, hvordan Rigsarkivet skal opfatte den særlige gruppe, som regnskabsarkivalier udgør; skal man opfatte arkivalierne som hørende til de institutioner, der har dannet dem, eller skal man opfatte dem som værende revisionsdepartementernes, da de afleveres derfra? Da Rigsarkivet ved modtagelse af arkivalier og i kassationsspørgsmål har kontakt med revi-

³² Hof- og statskalenderen 1967 og 1971, 437ff.

sionen, er afleveringsdesignationer, korrespondance, notater m.m. henlagt under de enkelte revisionskontorer. Dette volder store vanskeligheder, fordi der så ofte sker ændringer i revisionskontorernes ressortforhold; enkelte institutioner flyttes fra et kontor til et andet, eller et revisionskontor deles i to, når det pålagte arbejde bliver for omfattende. Korrespondance vedrørende afleveringer af samme institutions regnskabsarkivalier er i Rigsarkivet derved blevet splittet op, med det resultat at det er svært at skaffe sig et overblik over, hvad Rigsarkivet har modtaget. Det vil derfor være mest hensigtsmæssigt, om Rigsarkivet ændrer sit henlæggelsessystem for afleveringsdesignationer m.m. vedrørende regnskaber, f.eks. sådan at samtlige revisionskontorer opfattes som en helhed. Et kartotek ordnet kronologisk og alfabetisk over afleveringer vil ikke være nogen uoverkommelig opgave og vil skabe overblik over afleveringer. Hermed løser man dog ikke problemet med de institutioner, hvis bilag ikke findes i revisionsdepartementerne, nemlig de tidligere nævnte med stedlig revision og dem, som modtager egne bilag retur. Endnu er omfanget ikke større, end at de ret simpelt kan optages i kartoteket.

I det foregående er behandlet det regnskabsmateriale, som afleveres fra ministerier og institutioner til Statsbogholderiet og revisionsdepartementerne. Foruden dette findes en del regnskabsmateriale i Statsbogholderiet, hvis virksomhed ud over opstilling af statsregnskabet består i regnskabsførelse i relation til Nationalbanken og kontohaverne, idet alle kontohaveres posteringer i Nationalbanken meddeles Statsbogholderiet. Her føres mellemregningskonti med alle kontohavere, svarende til de tidligere nævnte hos kontohaverne³³.

Endelig må nævnes det regnskabsmateriale, som forbliver i de enkelte ministerier og institutioner, det vil sige kassebøger, kassejournaler, hovedbøger, bikassebøger eller kontokort og journalblade. Der er ikke i denne sammenhæng taget stilling til bevaring eller kassation af dette materiale, fordi problemet ikke er så presserende. Regnskabsbøger fylder ikke meget og

³³ Instruks nr. 185, 22. maj 1931, § 3, samt vejledning dertil nr. 128, samme dato, ad § 2.

opbevares ofte længe i de enkelte institutioner, inden hen-
delse om aflevering til Rigsarkivet sker; kontokort er mere
pladskrævende og risiko for uovervejede kassationer større.

BILAG 1

Kontohavere

Folketinget
Rigsombudsmanden på Færøerne
Statsministeriet
Danmarks statistik
Det økonomiske råd
Det økonomiske sekretariat
Den kongelige grønlandske handel
Ministeriet for Grønland
Udenrigsministeriet
Matrikeldirektoratet
Statens jordlovsudvalg
Jordfordelingssekretariatet
Direktoratet for statsskovbruget
Landbrugsministeriet
Fiskeriministeriet
Civilforsvarsstyrelsen
Sundhedsstyrelsen
Direktoratet for statshospitalerne
Indenrigsministeriet
Boligministeriet
Boligministeriets ejendoms- og lokaleadministration
Anvisningskontoret
Ministeriet for statens lønnings- og pensionsvæsen
Administrationsdepartementet
Statens trykningskontor samt
Statens nævn for papir og tryksager
Danmarks forvaltningshøjskole
Arbejdsdirektoratet
Direktoratet for ulykkesforsikringen
Statens annonce- og reklamekontor

Socialstyrelsen. Revalidering og forsorg
Socialstyrelsen. Børne- og ungdomsforsorgen
Socialstyrelsen. Åndssvageforsorgen
Arbejds- og socialministerierne
Statsbanerne
Post- og telegrafvæsenet
Vejdirektoratet
Statens luftfartsvæsen
Vandbygningsdirektoratet
Kommissarierne ved statens ekspropriationer
Ministeriet for offentlige arbejder
Handelsministeriet
Rigspolitichefen
Direktoratet for fængselsvæsenet
Overformynderiet
Justitsministeriet
Kirkeministeriet
Landbohøjskolen
Statens uddannelsesstøtte
Københavns universitet
Rigshospitalet
Atomenergikommissionen
Undervisningsministeriet
Danmarks radio
Ministeriet for kulturelle anliggender
Forsvarsministeriet
Kongeriget Danmarks hypotekbank og
finansforvaltning
Statsgældsforvaltningen
Finansdepartementet
Den kongelige mønt
Det kongelige assistentshus
Departementet for told- og forbrugsafgifter
Skattedepartementet
Klasselotteriet
1. revisionsdepartement
2. revisionsdepartement
3. revisionsdepartement
Kildeskattedirektoratet

Direktoratet for toldvæsenet

Kilde: Finansdepartementet, fortegnelse over konti i Statsbogholderiet, som kan benyttes ved adviseringer, 1. april 1968, ajourført januar 1971 (duplikeret).

BILAG 2

Revisionskontorernes ressortforhold i hovedtræk pr. 1. jan. 1971

1. revisionsdepartement

1. kontor: Kildeskattedirektoratet, amtstuer og Københavns magistrat vedr. skatter og afgifter
2. - Retsafgifter
3. - Finansministeriet med undtagelse af amtstuerregnskaber, Økonomiministeriet, Ministeriet for statens lønnings- og pensionsvæsen
4. - Udenrigsministeriet, Statsministeriet, Atomenergi-kommissionen

2. revisionsdepartement

1. - Arbejdsministeriet, Indenrigsministeriet, Socialministeriet
2. - Boligministeriet, Landbrugsministeriet, Fiskeriministeriet
3. - Ministeriet for Grønland, Justitsministeriet
4. - Handelsministeriet, Direktoratet for fængselsvæsenet, Rigspolitiet, Københavns politi
5. - Hospitaler, Direktoratet for revalidering og forsorg, Den kongelige mønt
6. - Statsbaner, Privatbaner
7. - Ministeriet for offentlige arbejder, Post- og telegrafvæsenet, Luftfartsvæsenet
8. - Vejevæsenet, Vandbygningsvæsenet, bygge- og anlægsarbejder under Landbrugs-, Indenrigs-, Bolig-, Social- og Arbejdsministerierne

3. revisionsdepartement

1. - Kirkeministeriet, Undervisningsministeriet, skoler
2. - Universiteter og højere læreanstalter, Statens uddan-

- nellesstøtte, bygge- og anlægsarbejder under Undervisningsministeriet og Ministeriet for kulturelle anliggender
3. - Søværnet, Forsvarets skoler
 4. - Forsvarsministeriet, Flyvevåbnet, Civilforsvaret, Fyr-, Lods- og Redningsvæsenet
 5. - Ministeriet for kulturelle anliggender, Danmarks radio

Kilde: Hof- og statskalenderen 1971, 436ff.

Kun ministerier og enkelte større institutioner er medtaget.

BILAG 3

Forslag til bevaring af bilag

Efter hver institution er kort anført emner som forventes belyst med bilagene, dels på længere sigt, dels i form af aktuelle arbejdsopgaver. Forslaget må opfattes som et debatoplæg.

Ministeriet for Grønland

Kan medvirke til at belyse de administrative forhold på Grønland og f.eks. uddannelse af grønlændere i Danmark
Statens arbejdstekniske ungdomsskoler

Belyse omskolingsproblemer

Direktoratet for børne- og ungdomsforsorg og en enkelt institution herunder

Pædagogisk virksomhed, ungdomsproblemer

Byplannævnet

Problematik omkring byplanlægning

Statens jordlovsudvalg

Landbrugets strukturrationalisering, långivning, opkøb og videresalg af jord

Landvindingsarbejder

F.eks. Skjern-å projektet

Rådet for større færdselssikkerhed

Udbredelse af kendskabet til færdselsregler, sikkerhedsfremmende foranstaltninger

Direktoratet for revalidering og forsorg og en enkelt institution herunder

Sociale foranstaltninger

Den kongelige mønt

Indkøb af materialer, sikkerhedsforanstaltninger
Danmarks geologiske undersøgelser
Videnskabeligt arbejde og f.eks. saltfund i Jylland
Vejvæsenet
Anlægsarbejder, bygning af motorveje
Stiftsmidlerne
Kapitalens form og afkastningen
Forsvarets civilundervisning
Undervisningens hjælpemidler
Danske FN-styrker
Dansk deltagelse i internationalt arbejde
Ministeriet for kulturelle anliggender
Tilskud til kulturel virksomhed, ølejre

Hjælpemidler i Archives nationales i Paris

AF BIRGIT BJERRE JENSEN

Gennem min deltagelse i foråret 1971 i *Stage technique internationale d'archives*, det internationale arkivkursus ved Archives nationales i Paris, har jeg blandt andet fået lejlighed til at stifte bekendtskab med de forskellige former for hjælpemidler, der står til rådighed for forskerne i det franske nationalarkiv. På tre områder har jeg fundet sådanne hjælpemidler, som ikke eller kun til dels findes i det danske Rigsarkiv. Det gælder for det første indtroduktionssystemet til arkivet og dets registreringer og hjælpemidler, dernæst de særlige vejledninger, som i stigende grad udarbejdes, og sidst men ikke mindst orienteringen om de undersøgelser, der udføres af arkivet, og om de igangværende forskningsprojekter i landet som helhed.

Når jeg i det følgende nærmere redegør for disse hjælpemidler, er det ikke nødvendigvis med den hensigt, at de slavisk skulle efterlignes, men snarere som en mulig inspiration og eventuelt som et oplæg til en diskussion om, hvorvidt lignende systemer kunne opbygges i danske arkiver.

Introduktionssystemet til Archives nationales.

Det er min opfattelse, at det er lykkedes det franske arkivvæsen at opbygge et system af skriftlige hjælpemidler, som hurtigt og effektivt giver den førstegangsbesøgende alle nødvendige praktiske oplysninger, et overblik over arkivets indhold og en nøgle til alle hjælpemidler vedrørende videregående studier¹. Værdien heraf for såvel den besøgende som for arkivets personale behøver næppe at understreges.

Katalogværelset (Salle des inventaires). Indledningsvis må det fremhæves, at Archives nationales har fået skabt en fortrinlig ydre ramme for vejledningen af de besøgende, idet arkivet for få år siden har fået indrettet et særligt katalogværelse. Det

¹ Overarkivar Henry Bruun, der har foretaget Danica-undersøgelser i Archives nationales i 1960'erne, har i sin rapport herom givet udtryk for samme opfattelse.

måler ca. 10 gange 15 m., er forsynet med reoler langs alle vægge til hjælpemidler i bogform og med et stort fritstående skab til hjælpemidler i form af kartoteker. Der er indrettet arbejdspladser til 20 besøgende foruden 2 arbejdspladser til det vagthavende personale.

Vejledning for læsesalspublikum (Guide du lecteur). Den første vejledning opnår den besøgende ved hjælp af *Guide du lecteur*², et lille hæfte, der koster ca. 2 kr., og som på mindre end 40 oktavsider giver den væsentlige første introduktion, fremsat på en særdeles overskuelig måde. Først redegøres for adgangsbeti-
ngelser, åbningstider og fremgangsmåde med hensyn til at få arkivarbistand. Næste kapitel er helliget katalogværelset med angivelse af de vigtigste vejledninger, oversigter og registraturer. Herefter følger et kapitel om læsesalene med nøje vejledning vedrørende udfyldelse af bestillingssedler, om reservering af arkivalier og om hjælpemidler. Til slut i dette afsnit omtales det med fremhævede typer, at Archives nationales vil sætte pris på at modtage et eksemplar af de værker, der er fremgået af forskernes arbejde i arkivet. Dernæst redegøres for de to muligheder for reproduktion af arkivalier: film og xerox med angivelse af formater, priser og bestillingsmåde. To kapitler omhandler henholdsvis mikrofilm-læsesalen, bestilling af film, adgangsregler etc. og notarialarkivernes særlige adgangsbeti-
ngelser, og det sidste kapitel anfører endelig regler for indlån af arkivalier fra departementsarkiverne til Archives nationales: alt på 10 sider. Som appendix bringes en oversigt over arkivets *cadre de classement*, d.v.s. arkivordningsplan med angivelse af de enkelte seriers bogstavbetegnelser (14 s.), og den fælles arkivordningsplan for henholdsvis departements-, kommunal- og hospitalsarkiver (6 s.). En indholdsfortegnelse afslutter vejledningen.

Den helt afgørende fordel ved denne vejledning er: 1) at den indeholder klar besked om alle de praktiske oplysninger, som en førstegangsbesøgende ellers må besvære arkivets personale med, 2) at den giver en kort klar oversigt over samtlige arki-

² Ministère d'État/Affaires Culturelles. Archives Nationales. Guide du lecteur, 1966.

vets serier, og — hvad der er muligt i Frankrig — en nøgle til departements-, kommunal- og hospitalsarkiverne, og sidst og ikke mindst 3) at den formår at give disse oplysninger så kortfattet og klart opsat, at den besøgende ligefrem fristes til at læse den.

Oversigt over Archives nationales' indhold. (État sommaire). Det næste trin i vejledningen af den besøgende er *État sommaire*. Den giver i summarisk form en oversigt over hele arkivets indhold. En sådan er første gang udarbejdet i 1811, derefter i 1867, i 1871 og den sidste altomfattende oversigt blev offentliggjort i 1891³. Denne oversigt, som stadig stort set er gyldig for alle serier undtagen for de ministerielle afleveringer, der er kommet til siden 1891, indeholder på ca. 800 sider i kvartformat en fortegnelse over alle arkivets serier med angivelse af deres indhold og af de arkivalske enheders betegnelser og afsluttes med et stikordsregister. I en lang række tilfælde finder den besøgende her tilstrækkelige oplysninger. For de ministerielle afleveringer er publiceret en særlig oversigt bestående af 4 bind, der dækker afleveringerne til 1956⁴. *État sommaire* er en form for hjælpemiddel, som er velkendt også i det danske Rigsarkiv, hvor Erslev i 1923 udgav en sådan oversigt over Rigsarkivets arkivserier til 1848⁵. Da det danske arkivvæsen imidlertid i modsætning til det franske ikke bindes af den opfattelse, at man ikke må omordne uheldigt ordnede serier, er Rigsarkivets serier siden da undergået adskillige ændringer. Dertil kommer naturligvis alle de ministerielle arkivalier efter 1848. Den påtænkte nyudgave af Erslev vil derfor betyde en meget stor lettelse for arkivbenytterne ikke mindst derved, at man på ét sted finder en oversigt over samtlige serier i Rigsarkivet. Alt for ofte sker det vel, at kilder i upåagtede serier overses, fordi kun de mest erfarne arkivarer har den fornødne altomfattende viden.

³ L'État sommaire par séries des documents conservés aux Archives nationales, Paris 1891.

⁴ État sommaire des versements faits aux Archives nationales par les Ministères I-IV, Paris 1919-1956.

⁵ Kr. Erslev, Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse, København 1923.

Oversigt over registraturer og hjælpemidler. (État des inventaires). Som det tredje trin i introduktionssystemet følger *État des inventaires*, oversigten over registraturer og hjælpemidler. I tidens løb er talrige af Archives nationales' serier eller dele deraf blevet gjort til genstand for udarbejdelsen af registraturer, registre og hjælpemidler af forskellige art, og da disse kun har værdi, hvis forskerne kender deres eksistens, har Archives nationales allerede i 1902 udgivet sin første *État des inventaires*, og nye ajourførte udgaver er blevet udsendt i 1914 og 1938. Den sidste udgave er udvidet til også at omfatte departements-, kommunal- og hospitalsarkiver. Et supplementsbind er udgivet i 1955 og dækker perioden 1937-1954⁶. Disse oversigter er opbygget således, at der først er anført generelle registraturer og hjælpemidler, derefter registraturer og hjælpemidler, der er fælles for flere serier, og endelig registraturer og hjælpemidler, der omfatter en serie eller dele deraf. Som fodnoter er anført trykte værker og artikler, der omhandler de arkivalske aspekter, såsom administrationshistorie og arkivaliernes herkomst, kontekst, ordning etc., eller som på anden måde yderligere belyser de pågældende arkivalier. Endelig angives, hvor offentliggjorte kilder findes trykt.

Det kartotek, hvorpå de publicerede *États des inventaires* er baseret, holdes vedblivende ajour og findes tilgængeligt i katalogværelset. Det er delt i to grupper: et kartotek opstillet efter arkivserier (*Fichier par cotes*) og et efter saglige kriterier (*Fichier matières*). *Fichier par cotes* kræver ikke nærmere omtale, da det følger opbygningen i de trykte *États des inventaires*. De registraturer og hjælpemidler, der findes i katalogværelset, er skrevet på hvide kort med angivelse af placeringskode; registraturer, der ikke findes tilgængelige i katalogværelset, er skrevet på grønne kort. *Fichier matières* er et kartotek opstillet alfabetisk efter de saglige stikord, der fremgår af de anførte titler — eller en eventuel nærmere forklaring af titlerne — i *Fichier par cotes*. Henvisninger til læsesalens håndbøger, ordbøger etc. er medtaget. I øvrigt er samme fremgangsmåde fulgt

⁶ État des inventaires des Archives nationales, départementales, communales et hospitalières au 1er janvier 1937, Paris 1938, og État des inventaires des Archives nationales, départementales, communales et hospitalières. Supplément (1937-1954), Paris 1955.

som ved *Fichier par cotes* med hvide og grønne kort, titel, evt. med nærmere forklaring og placeringskode. Også her er værker og artikler vedrørende arkivalierne medtaget.

Som en ikke uvæsentlig detalje kan nævnes, at såvel de publicerede *États des inventaires* som kartotekerne medtager registraturer og hjælpemidler, som er under udarbejdelse.

Dette system bestående af *Guide du lecture*, *État sommaire* og *État des inventaires* giver arkivets benyttere en lettilgængelig, klar og altomfattende introduktion til selve arkivet, til dets arkivserier og til de mere specialiserede hjælpemidler.

Blandt disse hjælpemidler forekommer især vejledningerne mig at være af interesse set ud fra et dansk synspunkt, og de skal derfor gøres til genstand for en nærmere omtale.

Archives nationales' vejledninger.

Man kan opdele de franske arkivvejledninger (*les guides*) i 3 grupper, der omfatte henholdsvis et helt arkivdepot, en arkivserie, og et særligt emneområde.

Vejledninger, der omfatter et helt arkivdepot, er siden 1953 fremstillet for en lang række af de franske departementsarkiver⁷, hvorimod man ikke har ment det muligt eller ønskeligt at udarbejde en vejledning omfattende samtlige arkivserier i Archives nationales. Der er vejledningerne begrænsede til enkelte serier eller emner.

Vejledninger, der omfatter en arkivserie. Fra midten af 1950'erne er der ved Archives nationales udgivet en række vejledninger for sammenhørende eller enkelte arkivserier eller dele deraf. Lige så lidt som for vejledningerne for departementsarkiverne er her tale om registraturer. De eksisterer allerede og danner naturligvis den nødvendige forudsætning for udarbejdelsen og forståelsen af vejledningerne. Vejledningerne søges især udarbejdet for vigtige arkivgrupper, der er særligt vanskeligt tilgængelige, eller hvis muligheder ikke er tilstrækkelig kendt af forskerne.

⁷ Som den bedste blandt disse kan nævnes: Henri de Berranger: *Guide des Archives de la Loire-Atlantique I-II*, Nantes 1962, 1964.

Den første vejledning, der blev udgivet i 1955⁸, giver en forbilledlig orientering i den uhyre komplicerede arkivserie, der stammer fra *Conseil d'État du Roi*, kongens statsråd, der gennem tiderne har været opdelt i talrige råd og kommissioner med forskellige funktioner. Det udgør en arkivgruppe, der naturligvis har en helt central placering i studiet af fransk historie. En gennemgang af vejledningens opbygning kan give et indtryk af indholdet. Kapitel I giver en fremstilling af statsrådets historie med dets vekslende opbygning, virkemåde og beføjelser, mens kapitel II redegør for statsrådets virksomhed. I disse to kapitler er der intet nyt i forhold til indledningerne til de danske vejledende arkivregistraturer. Kapitel III indeholder imidlertid en vejledningsform, der forekommer inspirerende. Her bringes en redegørelse for de forskellige typer arkivalier, som er blevet til i statsrådet og i dets underafdelinger tillige med en redegørelse for forretningsgangen med angivelse af, på hvilke stadier de forskellige akter er blevet udarbejdet. I denne forbindelse findes en nøje beskrivelse af de forskellige typer dokumenter, gengivelse af indledningsformularer og faksimilegengivelse af de forskellige dokumenttyper. Kapitel IV redegør nøjere for de enkelte arkivgruppers historie, og kapitel V bringer en oversigt over, i hvilke serier arkivalierne fra de forskellige statsrådsafdelinger befinder sig tillige med en oversigt over registraturer og hjælpemidler for hver enkelt statsrådsafdeling⁹. Kapitel VI bringer atter en form for vejledning, der kan virke inspirerende set ud fra et dansk synspunkt. Kapitlet har som titel *La recherche dans les fonds du conseil du roi aux Archives nationales*. Her får forskeren vejledning ud fra to synsvinkler. Først gives en grundig og særdeles pædagogisk instruktion i, hvorledes man finder en sag, når kun det afsluttende dokumentets udstedelsesdato er kendt. Praktiske eksempler bringes i tilknytning hertil. Den anden type vejledning er emneorienteret. For hvert af de følgende emner gives en halv til en hel sides orientering om, i hvilke arkivserier man

⁸ M. Antoine, *Les fonds du Conseil d'État du Roi aux Archives nationales*, Paris 1955.

⁹ Denne orientering nødvendiggøres af de ødelæggende ordningsarbejder, som i begyndelsen af det 19. århundrede omdannede mange førrevolutionære arkivserier til uorganiske samlinger.

vil kunne finde relevant kildemateriale: statsrådet og andre statsorganer, privatret, personalia, udenrigspolitik, finanser, økonomi, sociale forhold, kunst og videnskab, kirke, lokale forhold, kolonier, hær og flåde. Til slut er der et person-, sted- og sagregister. Hele vejledningen fylder kun 96 sider i oktavformat. Det er naturligvis overflødigt at udmale, hvilken enestående hjælp en sådan vejledning yder forskningen, og det er næppe heller nødvendigt at understrege, at udarbejdelsen af en sådan vejledning repræsenterer et årelangt arbejde.

Emneorienterende vejledninger. Der er i det franske arkivvæsen en mere end hundredårig tradition for at udarbejde arkivvejledninger for bestemte undersøgelsesområder. Den første af disse vejledninger, der udkom i 1859, var dog en enlig svale; en ret summarisk vejledning om, hvad der fandtes i Archives nationales vedrørende teater og musik. Derefter kom en række vejledninger i tiden 1902-1914, og endelig er et nyt fremstød blevet foretaget siden 1950'erne. Det er et arbejde, hvorpå der lægges megen vægt og ofres megen energi, da disse vejledninger uden at gøre krav på at være fuldstændige giver forskeren en metodisk orientering om et enkelt emne eller en emnegruppe på tværs af arkivserier. Mange måske upåagtede arkivgrupper bliver her draget frem, og for såvel den kyndige som den mindre kyndige forsker giver den tematiske vejledning en værdifuld orientering og en væsentlig inspiration. For at give et indtryk af, hvor langt man er nået på dette felt, anføres i bilag, hvilke vejledninger der er udkommet indtil nu, og hvilke der er under udarbejdelse.

Til grund for udarbejdelsen af en sådan vejledning findes to og vel kun to strukturer: enten en opdeling efter emner med henvisning for hvert emne til de forskellige arkivserier, eller en opdeling efter arkivserier med angivelse af hvilke emner, dér kan findes belyst. Som eksempel på den første fremgangsmåde kan nævnes Charles Schmidt, *Les sources de l'histoire d'un département aux Archives nationales*. Forfatteren anfører i sit forord, at han forestiller sig en gruppe forskere, der skal skrive et departements historie. Hvor han anfører konkrete eksempler, går han ud fra det departement, hvor han tidligere var arkivchef, men vejledningen er gyldig for alle departe-

menter. Den er opdelt i kapitler for hvert emne, hvor forfatteren efter en generel redegørelse giver henvisninger til de relevante arkivserier. Følgende emner bliver således gjort til genstand for behandling: Revolutionstiden 1787-90 og derefter følgende emner for perioden 1790-1851, d.v.s. frem til det da senest tilgængelige årstal: departementets dannelse og topografi, valg og folkeafstemninger, *esprit public* og administration, økonomisk og finansiel historie, religiøse forhold og offentlig undervisning, retsvæsenets og militærets historie. For at bøde på det flimrende indtryk af arkivserierne, som en sådan emneorienteret gennemgang giver, findes til sidst en såkaldt *tableau récapitulatif*. Her anføres for hver arkivserie de relevante kilder til de ovenfor nævnte emner. Vejledningen fylder i alt 40 sider i oktavformat.

Den overvejende del af vejledningen er dog opbygget således, at hovedvægten lægges på en gennemgang af hver arkivserie for sig. Som repræsentant for denne type kan nævnes Mirelle Rambaud, *Les sources de l'histoire de l'art aux Archives nationales*. Denne vejledning anses almindeligvis for at være den hidtil mest vellykkede, og det kan derfor være berettiget at omtale dens indhold nærmere.

Mirelle Rambaud præciserer i sin indledning, at vejledningen blot har til formål gennem en orientering at lette studiet af kunsthistorien, og at den hverken prætenderer at være en registratur eller et kritisk studium af denne dokumentation. På 6 sider bringes derefter en *tableau méthodique des séries*. Her anføres for hvert emne de relevante arkivserier. Følgende emner er anført: kirkelig og verdslig arkitektur, byplanering, billedhuggerkunst, malerkunst, teater, musik og dans. Arkivserierne er for hvert emne anført efter rækkefølgen i Archives nationales. Efter denne oversigt følger en *tableau chronologique des séries*. Den fylder takket være det franske nummererings-system kun halvanden side. Her er der foretaget en opdeling i tidsperioder, og for hver af disse perioder anføres de relevante arkivserier, stadig i den rækkefølge, hvori de findes i Archives nationales. Derefter følger halvanden side med oplysninger om *instruments généraux des recherches*, d.v.s. de vigtigste oversigter, registraturer og hjælpemidler, og der gøres opmærksom på kartotekerne over arkivets undersøgelser og over igangværende

forskningsarbejder (herom senere). Efter denne indledning følger den egentlige vejledning på 130 sider. Den er opdelt i to hovedgrupper, skrevne og ikonografiske dokumenter. I første hovedgruppe gennemgås arkivserierne, således at hver arkivserie behandles i et kapitel, der indledes med en kort redegørelse for, hvad serien som helhed indeholder, og derefter følger oplysninger om, hvad der findes af relevant kunsthistorisk materiale. Alt efter om serierne er godt eller dårligt registrerede gives enten ret generelle henvisninger eller detaljerede oplysninger med angivelse af pakkenumre. Derefter angives for hver serie eksisterende registraturer og hjælpemidler (i videste forstand). Den anden del af vejledningen er helliget kort, tegninger, miniaturer og segl, hvor vejledningen dels omfatter de særlige kort- og seglsamlinger, dels en gennemgang af de serier, hvor der yderligere findes ikonografisk materiale. Hvert kapitel er forsynet med oplysninger om registraturer og hjælpemidler. Værket afsluttes med et person-, sted- og sag-register.

Blandt denne type vejledninger bør også nævnes de emneorienterede vejledninger, der ikke indskrænker sig til ét arkivdepot, men orienterer om alle eksisterende kilder såvel i indenlandske som udenlandske arkiver. Disse er naturligt nok særdeles talrige for topografiske områder som departementerne, men nævnes kan tillige den vejledning vedrørende kilderne til middelalderens økonomiske historie, der er under udgivelse¹⁰. Mellem denne type vejledninger er der en glidende grænse til de egentlige håndbøger, der foruden at være vejledninger med hensyn til dokumentationsmulighederne i arkiverne tillige bringer andre oplysninger af betydning for emnet, som for eksempel fortegnelser over videnskabelige selskaber, institutioner og biblioteker og disse publikationer, kommenterede bibliografier, eventuelt med forslag om nye givtige forskningsområder¹¹.

¹⁰ Robert-Henri Bautier et Janine Sornay, *Les sources de l'histoire économique et sociale du Moyen Age*, I, Paris 1968.

¹¹ Blandt håndbøgerne kan nævnes:

Victor Carrière, *Introduction aux études d'histoire ecclésiastique locale I-III*, Paris 1934-1940; Emile Appolis, *Manuel des études Heraultaises*, Valence 1943; Pierre Caron, *Manuel pratique pour l'étude de la Révolution française*, 2. rev. udg. Paris 1947.

Endnu en type emneorienterende vejledninger skal nævnes i denne forbindelse, nemlig de vejledninger, der orienterer om arkivalierne vedrørende et enkelt land. Sådanne oversigter er lettere at udarbejde for Archives nationales end for det danske Rigsarkiv, da udenrigsministeriets og størstedelen af de militære arkiver ikke er afleveret til Archives nationales. Men netop derfor kan mange forskere være tilbøjelige til at overse de kilder, der findes her. Af disse vejledninger findes en mindre serie. For Ungarn, Rumænien, Bulgarien og Jugoslavien findes kortere oversigter i form af stencilerede hæfter i A-4 format på mellem 5 og 15 sider. Efter en indledning om eventuelle særlige problemer, som f.eks. at landet tidligere har hørt under andre magter, anføres for hver arkivserie det relevante materiale. Disse vejledninger er, som det fremgår, beskedne af omfang, men for kilder i Archives nationales vedrørende russisk historie og vedrørende italiensk historie 1789-1815 er udarbejdet omfattende vejledninger tillige med tværgående registreringer¹².

De små vejledninger er udarbejdet af deltagere fra de respektive lande i *Stage international*, og for en fremtidig dansk deltager ville det måske være en idé at udarbejde en tilsvarende vejledning for Danmark. Ideelt for det danske arkivvæsen ville det være, om udlændinge på arkivstudium i Rigsarkivet kunne fristes til at udarbejde sådanne vejledninger, hvis nytte er indlysende ikke mindst for travle udenlandske besøgende.

Orientering om arkivets og forskernes undersøgelser.

Den tredje type hjælpemidler, som jeg ud fra et dansk synspunkt har fundet interessant, er den der orienterer forskerne dels om de undersøgelser, som arkivet foretager, dels om det forskningsarbejde, som andre forskere udfører.

¹² Michel Lesure, *L'histoire de Russie aux Archives nationales. École Pratique des hautes études — Sorbonne. Sixième Section: Sciences économiques et sociales. Études sur l'histoire, l'économie et la sociologie des pays slaves. XV.* Paris 1970; Baldo Peroni, "Fonti per la storia d'Italia dal 1789 al 1815 nell'Archivio Nazionale di Parigi", *Reale Accademia d'Italia. Studi e Documenti*, VI, Rom 1936.

ARCHIVES NATIONALES Fichier de Recherches		Objet de la recherche : COMMUNISTES ALLEMANDS à PARIS en 1851-52 <small>CS 0211 11 112 075 2</small>	N° du Bulletin : 63.094
Sections	Cotes	Résultats de la recherche, nature des documents :	
		Association de communistes français, sous la direction de Karl Marx et de Friedrich Engels, groupait à Paris, vers 1851-1852, une vingtaine d'Allemands, dont Andreas Scherzer et Georges Noll.	
M	BB ¹⁸ 1796 ⁴¹	In 1776 A 2 (1850-1854)	
	BB ²⁴ 405-	408, de S. 52-2667	
	BB ²⁴ 409-	419, de S. 52-6062 (1852)	
	BB ²⁴ 419-	430, de S. 53-1420.	
	XX ^{1/2} (A.P.)	N. L.	
		2 décembre 1964	

Kartotek over arkivets undersøgelser (Fichier matières des recherches). Det franske arkivvæsen besvarer som det danske en lang række mundtlige og skriftlige forespørgsler. For at dette arbejde ikke skal gå tabt, har man siden 1840 optegnet resultaterne af disse undersøgelser. Siden 1950'erne anvendes særlige skemaer til dette. Skemaet er trykt på tynd karton og måler 21x27 cm. Øverst gengives undersøgelsens emne. Hvis forespørgslens indhold ikke kan reduceres til et enkelt navn eller ord, anføres i denne rubrik et stikord, og forespørgslens ordlyd gengives nedenunder. Yderst til højre anføres forespørgersens journalnummer. I skemaets venstre side angives i to kolonner de benyttede arkivaliers serie- og nummerbetegnelse. Den øvrige del anvendes til undersøgelsens resultat. Man anfører såvel positive som negative resultater. Det er ret forskelligt, hvor meget man skriver her. I nogle tilfælde er anført hele biografier eller længere redegørelser, i nogle tilfælde er en xerox-kopi af besvarelsen indklæbet, og i andre er der kun anført nærmere angivelse af det relevante dokument d.v.s. dets nummer i pakke eller bind og dets dato. Derudover gives ofte henvisninger til andre arkiver. Nederst anføres datoen for forespørgslens besvarelse. De skemaer, der indeholder de vigtigste besvarelser — i meget vid forstand — siden 1955, findes nu tilgængelige i katalogværelset. De er opstillet alfabetisk efter stikordene i emnerubrikkerne og fylder 40 kartotekskasser, der hver indeholder ca. 300 forespørgsler. Da Archives nationales årligt besvarer mere end 2000 forespørgsler, er det klart, at man i stadig stigende grad vil finde et nyttigt hjælpemiddel her. Kartoteket har naturligvis sin begrænsning, og der er ved hjælp af et iøjnefaldende skilt gjort opmærksom på, at man kun kan finde nogle *éléments de recherche*, der ikke må betragtes som udtømmende, men at man kan finde en hurtig information om de emner, hvorom der er rettet forespørgsel.

Bulletin du Centre d'Information de la Recherche d'Histoire en France. I Frankrig som i andre lande er man blevet klar over, at det stadigt voksende antal forskere bevirker, at man ikke som tidligere ved personlig kontakt kan holde sig orienteret om, hvilke forskningsprojekter der er i gang. Archives nationales oprettede derfor i 1951 i arkivet et *Centre d'infor-*

mation de la recherche d'histoire de France, hvor man siden har samlet oplysninger om alle igangværende forskningsarbejder vedrørende fransk historie. I begyndelsen indgik kun oplysninger fra de franske arkiver om forskningsarbejder, der var påbegyndt der, men efterhånden er informationssystemet udbygget således, at centret nu derudover modtager oplysninger fra universiteterne, fra ministeriernes arkiver, fra lærde selskaber, fra bibliotekerne og fra flere udenlandske korrespondenter, bl.a. fra Library of Congress i Washington. Resultatet af denne informationsvirksomhed offentliggøres i *Bulletin du Centre d'Information de la Recherche d'Histoire en France*. Det første hæfte blev udsendt i juni 1953 og anførte de undersøgelser, der var påbegyndt i 1951 og ikke offentliggjort i 1953. *Le Bulletin* skulle derefter udkomme hvert halve år baseret på de oplysninger, der bliver indsendt hvert halve år i januar og i juli. Hvert hæfte indeholder først sagligt inddelt kapitler, hvor man anfører forskernes navne, undersøgelsernes titler og evt. undersøgelsernes art (disputats etc.); for hvert afsnit ordnet alfabetisk efter forskernes navne. Efter den sagligt inddelte afdeling følger en alfabetisk fortegnelse over samtlige anførte forskere; foruden navn angives stilling, adresse, løbenummer i den saglige afdeling og navnene på de institutioner, der har indsendt oplysningerne, d.v.s. oplysning om, hvilke institutioners dokumentation, der er konsulteret for det pågældende forskningsprojekt. Til slut findes der et navne-, sted- og sagregister over forskningsemnerne. Hvert hæfte bragte i 1950'erne mellem 700-1000 nye projekter. Opbygningen forblev den samme bortset fra, at den saglige opdeling er blevet udvidet og mere detaljeret. Udsendelsen af hæfterne var som tidligere omtalt planlagt således, at oversigten over et halvår skulle bringes i løbet af det følgende halvår, men i praksis har det vist sig umuligt at følge planen. I begyndelsen var der to år mellem oplysningernes indsendelse og deres offentliggørelse, i midten af 1960'erne steg dette til tre år, og trods forsøg på at indhente denne forsinkelse, er det ikke lykkedes endnu. *Le Bulletin* nr. 26, der skal omfatte forskningen i 1968, er således endnu ikke udkommet (marts 1971). I 1968-70 forsøgte man at indhente forsinkelsen ved at behandle oplysningerne fra 1964-67 under ét. Som følge heraf ændrede man opbygningen

af *Le Bulletin* ved at udsende tre numre opdelt efter undersøgelsesernes art. Et hæfte (nr. 23) omfatter de videregående forskningsemner anmeldt ved universiteterne (*thèses de doctorat d'Etat, d'Université, du 3e cycle*), sagligt inddelt for hvert universitet. Et hæfte (nr. 24) skulle omfatte de mere elementære projekter, påbegyndt ved universiteterne (*les diplomes d'études supérieures*), men omfatter også et supplement af videregående forskningsemner. Dette hæfte omfatter dog kun oldtid og middelalder; her anføres studenternes navne ikke. Nr. 25 omfatter påbegyndte forskningsarbejder uden for universiteterne. Her anføres i to hæfter 8516 forskningsemner. Emnerne i de to hæfter vedrørende universiteterne er ikke nummererede. I ingen af hæfterne findes mere en alfabetisk liste over forskernes navne. Et navne-, sted- og sagregister for emnerne er udarbejdet for de to universitetshæfter, men ikke for nr. 25.

Det synes altså, som om det prisværdige initiativ indtil nu ikke har kunnet finde en tilfredsstillende funktionsmåde. For en udenforstående synes årsagen at ligge i det forhold, at dokumentationsarbejdet er for bredt anlagt. Alle besøgende på arkiverne skal udfylde et skema (*bulletin de recherche*), hvor emnet for deres besøg angives, og *Le Bulletin* fremstilles bl.a. på dette grundlag, om end naturligvis ikke alle medtages. Har man ikke større ressourcer, skal man sikkert også undgå at medtage de ca. 70 universiteters mere elementære studieemner. Det er trods alt bedre at få en begrænset, d.v.s. begrænset til de vigtigste arbejder, og eventuelt lidt mangelfuld oversigt ud næsten omgående i stedet for et mammutværk, der først kommer med flere års forsinkelse, og derfor snarere har lærdomshistorisk interesse¹³.

Man kan, tror jeg, netop inden for disse tre kategorier af hjælpemidler, som her er gennemgået, se udtryk for en vis forskel i det danske og det franske arkivvæsens opfattelse af forskernes behov. Inden for dansk arkivvæsen udarbejdes registraturer, der i hvert fald står på højde med franske registraturer,

¹³ I denne forbindelse bør det nævnes, at det franske videnskabelige dokumentationscenter, *Centre national de la recherche scientifique*, for tiden undersøger mulighederne for at indsamle og løbende offentliggøre oversigter over igangværende forskningsprojekter inden for alle videnskabs-grene i Frankrig.

men franske arkivarer har — med rette mener jeg — fundet, at der derudover må gøres en indsats for at orientere forskerne om arkiverne som helhed, for at hjælpe dem til at finde frem til de rette registraturer og hjælpemidler og til at udnytte alt relevant materiale.

Fordelene ved det franske system er iøjnefaldende for en dansk arkivar. På læsesalene i Archives nationales findes ikke højereuddannet personale til vejledning af de besøgende. *Le président de la salle du lecture* kontrollerer, at bestillingssedlerne er korrekt udfyldt og undersøger, om der er særlige adgangsproblemer, men giver ikke vejledning. I katalogværelset klarer en betjent vejledningen. For de forskere, der har yderligere hjælp behov, findes et særligt *Bureau des Renseignements*, der kanaliserer de besøgendes forespørgsler. Til dette kontor rettes naturligvis talrige forespørgsler, men i forhold til de besøgendes antal er det beskedent i sammenligning med, hvad det danske læsesalspersonale må søge at besvare.

BILAG:

Vejledninger, der omfatter en arkivserie:

Michel Antoine, *Les fonds du Conseil d'État du Roi aux Archives nationales*, Paris 1955.

Michel Antoine, m.fl., *Guide des recherches dans les fonds judiciaires de l'Ancien Régime*, Paris 1958.

G. Vilar-Berrogain, *Guide des recherches dans les fonds d'enregistrement sous l'Ancien Régime*, Paris 1958.

Under udarbejdelse:

Guide des recherches dans les archives de la Chambre des Comptes.

Guide des recherches dans le Minutier central des notaires de la Seine.

Emneorienterede vejledninger:

- Henry de Curzon, Les sources de l'histoire de la musique et du théâtre aux Archives nationales, 1859.
- Charles Schmidt, "Sources de l'histoire d'un département aux Archives nationales", La Révolution française, revue d'histoire moderne et contemporaine, Paris 1902.
- Albert Demangeon, Les sources de la géographie de la France, 1905.
- Charles Schmidt, Les sources de l'histoire de France depuis 1789 aux Archives nationales, Paris 1907.
- Léon Legrand, Les sources de l'histoire religieuse de la Révolution aux Archives nationales, Paris 1914.
- Léonce Celier, "Les sources de l'histoire de l'Église de France au Moyen Age aux Archives nationales", Revue d'histoire de l'église de France, XIII, nr. 56, 1926.
- J. Meurgey de Tupigny, Guide des recherches généalogiques aux Archives nationales, Paris 1953.
- Mireille Rambaud, Les sources de l'histoire de l'art aux Archives nationales, Paris 1961.
- Danielle Gallet-Guerne, Les sources de l'histoire littéraire aux Archives nationales, Paris 1961.

Under udarbejdelse:

- Guide des recherches sigillographique.
- Guide des recherches d'histoire des sciences.
- Guide des recherches d'histoire économique.
- Guide des recherches d'histoire militaire.

Kassation i personsager

AF HELLE LINDE

I en kassationsplan kan man enten lægge vægt på nøje at bestemme, hvad der skal bevares, og afslutte med at tillade kassation af det materiale, der ikke udtrykkeligt er nævnt i planen, eller specificere, hvad der kan kasseres, og påbyde, at alt, hvad der ikke er nævnt i planen, bevares. Selv om der ikke skarpt skal skelnes mellem de to former for kassationsplaner, er det nyttigt at gøre sig forskellen klar. Hvor man ønsker at bevare materiale med særlige kvaliteter, fastlægges, hvad der kan kasseres, således at det undgås, at nyopståede arkivgrupper af interesse går tabt, før arkivvæsenet har haft mulighed for at tage stilling til deres værdi. F. eks. bør regler for udtynding af sagsakter normalt fastlægges i en sådan kassationsplan. Hvis det drejer sig om at sikre et repræsentativt udsnit af arkivalier, er det tilstrækkeligt at udarbejde regler for, hvad der skal bevares, og tillade kassation af resten. Det sidste gælder, når man ser bort fra hensynet til genealogerne, de personsager, som behandles nedenfor. En forudsætning for ræsonnementerne i det følgende er endvidere, at arkivalier, som ifølge en kassationsplan må kasseres, bør have et sådant omfang, at kassationen giver en betydelig pladsbesparelse, og at kassationsarbejdet må kunne udføres uden store udgifter til arbejdskraft.

Ved personsager forstås her en række ensartede sager, hver bestående af et antal løse akter om en enkelt person eller en enkelt familie. Som eksempler kan nævnes sociale sager, straffesager, sygejournaler, selvangivelser og personaleakter. Af disse sager opbevares selvangivelserne normalt efter årgange, hvorfor det for deres vedkommende er muligt at beregne den årlige tilvækst, som 1962/63 for hele landet udgjorde ca. 1250 hyldemeter. (Beregningen er foretaget af registrator Georg Christensen, Viborg). Den årlige tilvækst i de øvrige personsager er vanskelig at gøre op, fordi sagerne løber over adskillige år eller genoptages med mellemrum, uden at der føres statistik over antallet af nye sager pr. år vedr. personer, der ikke tidligere har fået behandlet en sag. Skønmæssigt ligger tilvæksten i kommunernes sociale sager formodentlig mellem 300

og 500 meter årligt for hele landet. Det er i hvert tilfælde klart for enhver, der har set f. eks. et kommunearkiv, at sagerne ville sprænge arkivernes rammer, hvis de bevares i fuldt omfang. Man har da heller ikke forestillet sig, at samtlige personsager skulle bevares. Tværtimod findes ældre kassationsbestemmelser, der teoretisk indebærer, at bl. a. selvangivelserne og næsten alle sociale sager hidtil har kunnet kasseres. Kassationsbestemmelserne må være udtryk for, at man ikke har ment, at sagerne kan få historisk interesse. Det kan nok undre, når man undersøger sagerne, der indeholder væsentlige oplysninger om menneskers levevilkår og økonomi, men det må indrømmes, at sagerne har ændret karakter, og at oplysningerne i dem er blevet mere omfattende og nuancerede, siden kassationsbestemmelserne blev udformet.

Inden for arkivvæsenet er det for længst erkendt, at i hvert tilfælde et udsnit af personsagerne bør bevares. Problemet bliver da at få fastlagt, hvor stort dette udsnit skal være, og hvorledes det kan udskilles. Bevaringsprocenten – d. v. s. det bevarede udsnits størrelse – afhænger ofte af et skøn, fordi man ikke ved ret meget om, hvor mange detaljer i materialet en nærmere eller fjernere fremtids forsker får brug for. Forslag om bestemte bevaringsprocenter bliver derfor mere et udtryk for den betydning en gruppe arkivalier tillægges i forhold til andre grupper af arkivalier end en på beregninger baseret opgørelse af, hvor stor bevaringsprocenten skal være, for at alle relevante variationer kan være repræsenteret. Når det alligevel er forsvarligt at fastlægge en bevaringsprocent, skyldes det, at de procenter, der arbejdes med, synes så store, at der skulle være rigelig margin også for oplysninger i materialet, som vi ikke på nuværende tidspunkt har fantasi til eller behov for at udlede af det. Udskillelsen af den procentdel af arkivalierne, som ønskes bevaret, skal ske på en måde, som er praktisk gennemførlig, samtidig med at den tilfredsstillende krav til alsidighed og kvalitet, som man med rimelighed kan stille til det bevarede materiale. Selv når det drejer sig om eksisterende arkivalier, kan det være forbundet med problemer at udtage et forholdsvis lille og nogenlunde repræsentativt materiale, men vanskelighederne bliver langt større, når også den fremtidige tilvækst i arkivet skal tages i betragtning.

Der er stort set følgende muligheder: bevarelse af sager med særlige kvaliteter, bevarelse af bestemte årgange, bevarelse af sager fra bestemte lokaliteter og bevarelse af et så vidt muligt tilfældigt udsnit af sager, f. eks. ved udtagning af hver 10. sag.

Udtagelse af sager efter kvalitative kriterier, d. v. s. udtagelse af særligt interessante sager eller sager vedr. betydningsfulde personer kan i nogle tilfælde være berettiget. Der er da heller ikke noget i vejen for, at fremgangsmåden, hvis det ønskes, kan kombineres med andre udtagelsesprincipper, men den bør ikke anvendes som eneste udtagelseskriterium, hvor der er mulighed for at bearbejde sagerne statistisk. Man skal ikke slå sig til ro med, at visse af oplysningerne allerede nu bliver behandlet statistisk. Dels kan der være andre aspekter i sagerne end dem, der fremgår af den nuværende bearbejdelse, dels er statistiske indberetninger af og til præget af et hastværk, der må begrænse deres anvendelsesmuligheder i mere detaljerede undersøgelser. Den vægtigste indvending imod en kvalitativ bevaring er dog, at sorteringen af sagerne kræver en nøje gennemgang foretaget af veluddannet arbejdskraft. Normalt vil udvælgelsen af det bevaringsværdige materiale nemlig ikke kunne foretages af embederne under sagsbehandlingen, fordi sagsbehandlingen i denne art af sager i de fleste tilfælde har en rutinemæssig karakter, der ikke giver plads for overvejelser angående sagernes historiske værdi. For at komme uden om denne praktiske vanskelighed har man i enkelte tilfælde ment det forsvarligt at udtage de enkeltsager, der fylder mest, ud fra den betragtning, at de tykkeste sager også er de mest interessante. Fremgangsmåden kan ikke anvendes på de her omtalte personsager, hvor den ville give groteske resultater, men måske kan den med forsigtighed anvendes på visse andre sager.

Bevarer man bestemte årgange, f. eks. hver 10. årgang af selvangivelserne, vil man få et næsten uoverkommeligt og formodentlig unødvendigt stort antal sager bevaret uden dog at have sikret sig imod, at væsentlige oplysninger f. eks. om virkningen af konjunkturændringer går tabt. I det nu eksisterende materiale af selvangivelser er denne fremgangsmåde trods alt nok den bedste løsning, og det er da også den udvej, der er benyttet i det sidst udsendte cirkulære om skatterådenes arkivalier. I andre arter af personsager er metoden uanvendelig,

fordi det i praksis er umuligt at opdele sagerne i årgange.

Vælger man at bevare samtlige arkivalier fra bestemte egne i landet, må man først foretage en indgående analyse af variationer i befolkningsforhold og administration for at kunne udarbejde en plan, der giver en rimelig spredning af stoffet og en forsvarlig dækning af de forskellige synspunkter, som arkivalierne kan anskues fra. Skal en sådan kassationsplan benyttes i en ukendt fremtid, må man være forberedt på stadig at revidere den i overensstemmelse med kommunesammenlægninger og ændringer af jurisdiktionsgrænser. Da tendensen for tiden går mod stadig større administrative enheder, vil man få en stadig større procentdel af arkivalierne bevaret, hvis man ikke er indstillet på enten at udelade områder, som man tidligere har bevaret, i takt med sammenlægningerne, eller at opdele arkivalierne efter de lokaliteter, man har besluttet at bevare, også efter at de er indgået i en større administrativ helhed. Man må endvidere give afkald på at fastholde specielle fænomener i egnsudviklingen, som de f. eks. er foregået på Nordals, hvis den lokalitet, hvor udviklingen sker, ikke på forhånd er udpeget som et bevaringsværdigt område. En del af disse mangler kan afhjælpes ved en løbende og agtpågivende revision af bevaringsplanen, såfremt kassationsfristerne er tilstrækkeligt lange, således at revisionen kan foretages med tilbagevirkende kraft. Sidst men ikke mindst må det forudses, at der opstår utilfredshed både hos de institutioner og embeder, som skal skaffe plads til at opbevare alle deres arkivalier, og i de områder, hvor alt skal kasseres uden hensyn til eventuelle lokalhistoriske interesser.

Den enkleste almenlydige fremgangsmåde til udtagning af et vilkårligt udsnit af sager er simpelt hen at udtage en sag med regelmæssige mellemrum, f. eks. hver 10. sag, hvis man ønsker en bevaringsprocent på 10. Om fremgangsmåden er hensigtsmæssig, må imidlertid afgøres i hvert enkelt tilfælde. De fleste personsager er forsynet med løbenumre og ordnet efter disse numre. I mange tilfælde er bestemte løbenumre knyttet til bestemte arter af sager, f. eks. kan en saglig deling af sager ske ved benyttelse af lige og ulige numre, et system som bl. a. kendes fra personnumrenes løbenumre. Det må derfor undersøges, hvordan sagerne er ordnet ved den enkelte in-

stitution, før det bestemmes, hvorledes de skal udtages til bevaring. Overlader man udtagningen af materialet til det personale ved embederne, som har foretaget sagsbehandlingen, kan det ikke undgås, at personlige interesser spiller ind, således at man i en del tilfælde vil få bevaret de sager, som har givet anledning til særlige overvejelser i stedet for automatisk at få udtaget hver 10. sag. Ved en lille institution med en saglig opdeling af sagerne kan det også rejse problemer, at der kun findes ganske få sager af en bestemt art. Hvordan udtager man hver 10. sag af i alt 9 sager? Materiale, der er udtaget på dette grundlag, må ved en senere bearbejdelse fremkalde tvivl om, hvad der egentlig er udtaget, og hvor meget der er udtaget af det samlede materiale.

De fleste eksisterende personsager må, før en eventuel kassation, sorteres efter en af de nævnte metoder afhængigt af det nuværende ordningssystem. Med indførelsen af personnumrene, som formodentlig i løbet af kort tid vil blive påført alle personsager, viser der sig imidlertid en mulighed for med sikkerhed at udtage et vilkårligt og repræsentativt udsnit af personsagerne ved hjælp af fødselsdatoerne, som fremgår af personnumrene. Man kan da på forhånd fastlægge, hvilke personsager der skal bevares, efter samme system som Danmarks Statistik har benyttet ved befolkningsundersøgelser, d. v. s. at alle sager vedr. personer født på en bestemt dato i en hvilken som helst måned bevares. Bevarer man f. eks. alle sager vedr. personer født den 1. i en måned, får man bevaret ca. 3,3 % af sagerne, benytter man to datoer, f. eks. den 1. og den 11., får man en bevaringsprocent på 6,6 o. s. v. Fremgangsmåden synes på forhånd at have adskillige fordele. Den er let at administrere, uanset efter hvilket system sagerne i forvejen er ordnet, blot de er påført CPR-nummer eller fødselsdato. Sorteringen af sagerne kan efter en kort instruktion udføres af personale uden særlig sagkundskab eller arkivalsk skoling. I øvrigt kan datamaskiner programmeres til at afmærke de sager, der skal bevares – en teknik, som kan bruges, hvis sagerne i forvejen bliver EDB-behandlet på et eller andet stadium. Forskere, der skal udnytte det bevarede materiale, kan altid være sikre på, at det udgør et repræsentativt udsnit af helheden, og det vil være fuldstændig klart efter hvilke kriterier det er bevaret.

Endelig har det også en vis betydning, at fremgangsmåden forekommer de ansatte ved embeder og institutioner indlysende fornuftig, hvad andre metoder ikke altid gør.

Udstrækker man metoden til at omfatte alle personsager i hele landet og fastlægger en datorække, som skal benyttes uændret nu og i fremtiden, opnår man, at arkivalierne ikke blot kan udnyttes hver for sig inden for en afgrænset periode, men også at man vil kunne følge en eller flere personer i hele deres liv gennem samtlige de institutioner, de har været i berøring med, idet det altid er de samme personers sager, der er bevaret alle steder. F. eks. vil det være muligt at undersøge, om kriminelle tidligere har fået social hjælp, hvilke økonomiske og sociale konsekvenser bestemte sygdomme kan få o. l., selv om arkivmaterialet er reduceret med 90 % eller mere. Dog ligger der en lille begrænsning i det forhold, at den kommunale administration endnu arbejder med begrebet familieoverhoved, som indebærer, at der ikke oprettes selvstændige sager for gifte kvinder og børn.

Det vil sandsynligvis være mest praktisk kun at arbejde med nogle få bevaringsprocenter, nemlig ca. 3 % (ca. 3,3 %) svarende til at alle sager vedr. personer født den 1. i en måned bevares, ca. 10 % (ca. 9,9 %) svarende til at sager vedr. personer født den 1., 11. og 21. i en måned bevares, 20 % (ca. 19,8 %), der omfatter personer født den 1., 6., 11., 16., 21. og 26. i en måned, og 100 %'s bevaring. Det kan lade sig gøre at komme under 3 % ved kun at benytte hveranden måned eller komme over 20 % ved at udvide datorækken, men noget af den enkelhed, som er en af systemets fordele, vil da gå tabt. Valget af datoer er i øvrigt ligegyldigt, blot man får en datorække, som er let at huske og passer på alle måneder. Det er derimod vigtigt at fastlægge prioriteringen af datoerne, f. eks. som det ovenfor er angivet, således at den 1. i måneden altid er minimum. Hvis man endvidere beslutter aldrig at foretage totale kassationer, men under alle omstændigheder at bevare sager vedr. personer født den 1. i en måned, uanset hvilken historisk værdi man i dag tillægger sagerne, vil man måske have undgået at forårsage uoprettelige ødelæggelser set med fremtidige forskeres øjne, i hvert tilfælde i personsagerne.

Orientering

På det 10. nordiske arkivmøde, som afholdtes i København i dagene 6. og 7. august 1971, var hovedemnerne »Registrering af store moderne arkiver« og »Arkivernes placering i den historiske forskning«. De danske indlæg handlede om udenrigsministerielle arkiver (Viggo Sjøqvist), skattesager (Helle Linde), registreringsarbejdet og publikationer (Niels Petersen) og danske arkivers vejledning af studerende (Sigurd Rambusch). Nedenfor offentliggøres i let redigeret form de ovennævnte indlæg i den rækkefølge, de blev holdt. I tilknytning til det sidste emne — vejledning af studerende — har redaktionen modtaget et indlæg af Hans Sode-Madsen, som bringes til sidst.

Udenrigsministerielle arkiver

Det er blevet min opgave at sige noget om registrering af udenrigsministerielle arkiver som led i denne debat om registrering af store moderne arkiver.

Her melder sig straks det spørgsmål, om der gør sig særlige forhold gældende ved registrering af udenrigsministerielle arkiver i modsætning til andre arkiver fra Centraladministrationen. Man skulle umiddelbart antage, at det måtte være nogenlunde de samme arkivproblemer, der gør sig gældende for *alle* ministerier. Der er da også adskillige tilfælde, hvor der er sammenfaldende problemer, f.eks. i spørgsmål om kassationer, adgang, opbevaring og lignende. Men der er i hvert fald eet område, hvor udenrigsministeriers arkivers har et ganske specielt problem, og det er dette, der betinger den ganske særlige arkivordning, der findes i så at sige alle udenrigsministerielle arkiver. Det gælder i hvert fald dem, jeg kender.

Problemet er dette, at et udenrigsministerium i modsætning til andre ministerier ikke har et fast afgrænset ressort. Det giver sig af sig selv, hvad et justitsministerium, et undervis-

ningsministerium eller et forsvarsministerium beskæftiger sig med. Men hvad beskæftiger et udenrigsministerium sig med? Det beskæftiger sig med enhver tænkelig art af sager. Der kræves blot een ting: sagen må have forbindelse med udlandet, og denne fordring er ikke svær at opfylde nu til dags med det stadig mere livlige samkvem og *samarbejde* mellem landene.

Det er altså det ene: et udenrigsministerium beskæftiger sig med alle arter af sager. Det andet er, at mange af disse sager er stadig fortløbende, de afsluttes så at sige aldrig eller i hvert fald først efter en længere periode. Det gælder mange vigtige udenrigspolitiske og ikke mindst udenrigsøkonomiske sager, f.eks. handelstraktater.

Det er især disse to forhold, der har tvunget de udenrigsministerielle arkiver til at arkivere deres sager efter et sagligt system — i modsætning til de mere anvendte, men også mere primitive nummer-systemer, i Danmark kaldet kancellisystemet eller rentekammersystemet.

Det er iøvrigt interessant at se, at disse to systemer i de sidste ca. 20 år i flere tilfælde inden for den danske Central-administration har måtte vige til fordel for et realsystem, og det skyldes utvivlsomt, at administrationen bliver stadig større, tager stadig flere områder ind under sig, bliver mere indviklet, således at de gamle systemer ikke slår til.

Jeg skal ikke trætte denne særdeles kompetente forsamling med en nærmere omtale af det saglige system, som det danske Udenrigsministerium benytter. Der er blot et par ting, jeg vil nævne. Systemet går som bekendt ud på, at alle indkomne og udgående sager anbringes efter deres saglige indhold i bestemte *grupper*, der igen deles i *afdelinger*, som atter deles i *enkelt-sager*. Ved denne inddeling har Udenrigsministeriet fra gammel tid fulgt det princip, at lade tal veksle med store og små bogstaver. 120 D 2^a handler således om danske valglove, mens 120 D 2^b handler om danske folketingsvalg. Vi har nemlig gjort den erfaring, at en sådan gruppebetegnelse, hvor tal veksler med bogstaver er lettere at huske end en gruppebetegnelse, der udelukkende består af tal, som f.eks. i det decimalsystem, der benyttes af bibliotekerne. Men dertil kommer, at det er vanskeligere at begå fejltagelser, end hvis det kun drejer sig om tal.

Der er for mig ingen tvivl om, at dossiersystemet er det

eneste praktisk-anvendelige, når det gælder om at registrere udenrigsministerielle massearkivalier, men dermed være ikke sagt, at systemet ikke har sine skavanker. Det har det i aller højeste grad, og nogle af dem er endda betydelige. En af de første vanskeligheder, der melder sig ved dossiersystemet, er, at en del sager har flere aspekter, hvilket gør det vanskeligt at anbringe en skrivelse i een bestemt saggruppe. Striden om olien i Mellemøsten har således både en politisk og økonomisk side. I den slags sager må arkivpersonalet ofte i samarbejde med kontorerne jugere, hvor akteringen skal finde sted, hvilket stiller ikke ringe krav til de akterende personers kundskaber og erfaring. En meget almindelig måde at løse sådanne problemer på består i at lægge kopier ud på de aktpakker, som sagens aspekter omhandler. Det er da en fast regel, at sagen ekspederes på den aktpakke, hvor originalskrivelsen findes.

Der kan imidlertid også opstå andre vanskeligheder, f.eks. når en sag »drejer«, d.v.s. såfremt det viser sig, at den har et andet indhold end først antaget. Meddelelsen om en bilulykke viser sig ved nærmere undersøgelser at være en uds muglingsaffære. I så tilfælde må der foretages ret besværlige omakteringer. Endvidere kan der let finde »overlapping« sted, når to eller flere grupper og afdelinger emnemæssigt tangerer hinanden. Det kan også ske, at der oprettes en ny sag, skønt der findes ældre om samme emne, men den slags fejltagelser kan for en stor del hindres ved gode kartoteker og omhyggeligt førte registersedler eller »visdomsbøger«.

En ret alvorlig ulempe ved det nuværende system er, at det i virkeligheden ikke længere er systematisk. Den oprindelige idé var, at en sag udelukkende skulle anbringes efter sit emne, men udviklingen har medført, at det har været nødvendigt at indskyde tidsmæssigt afgrænsede grupper. Allerede under den første verdenskrig blev det nødvendigt at oprette en gruppe, der kaldtes »Krigens Virkninger på Handel og Næring«, og det samme gentog sig under anden verdenskrig. I 1940 blev det tillige nødvendigt at indføre en gruppe, der behandlede alle spørgsmål i forbindelse med Danmarks besættelse, og de forskellige problemer med overgangstiden efter besættelsen har ligeledes fået sin særlige gruppe. I praksis føles disse vanskeligheder dog ikke så meget, som man skulle tro, fordi grupper-

nes afgrænsning er ret naturlige, og desuden yder kartotekerne og det trykte arkivsystem god vejledning.

Derimod har Danmarks deltagelse i efterkrigens mellemfolkelige samarbejde skabt betydelige arkivproblemer. Dette samarbejde har jo først og fremmest ytret sig ved oprettelse af en række internationale institutioner som FN, Europarådet, Det nordiske Råd, Marshallhjælpen (OECE), Det Nordatlantiske Råd (NATO), EFTA, EEC etc., og det spørgsmål rejser sig da straks, om de sager, som disse institutioner behandler, skal akteres efter deres emne eller om de skal holdes samlet i særlige grupper under hver institution.

De seneste års erfaringer har imidlertid overbevist mig om, at den eneste praktiske og farbare vej er at holde alle sager fra samme institution samlet på et ganske bestemt gruppenummer. Sagen er nemlig den, at der er en udpræget tendens i Centraladministrationen til at lade ganske bestemte kontorer eller afdelinger beskæftige sig med de forskellige internationale organisationers sager. Det gælder således NATO, til dels FN (United Nations) og Europarådet, og det gælder i ganske særlig grad de økonomiske sager, hvad enten de stammer fra OECD, fra EFTA eller EEC (Fællesmarkedet).

Ved nu at anbringe disse sager i ganske bestemte grupper opnår man, at et kontors sagsområde og dets arkivalier samles på nogle relativt få arkivnumre (journalnumre), og dette er en meget stor praktisk fordel i det daglige arbejde. Man opnår med andre ord, at de sager, som samtiden mener hører organisk sammen, også holdes sammen.

Til slut kunne jeg tænke mig at sige nogle få ord om det moderne datasystem og de udenrigsministerielle arkiver.

Da problemet for ca. 5-6 år siden begyndte at blive aktuelt, nedsatte Udenrigsministeriet i samarbejde med Data-centralen en lille arbejdsgruppe, der skulle undersøge problemet nærmere. I denne gruppe var også arkivet repræsenteret, og man nøjedes ikke med blot at studere de teoretiske problemer. To repræsentanter for gruppen, hvoraf den ene var arkivar Kjølens, foretog en studierejse til de to landes udenrigsministerier, nemlig USA og Japan, der den gang havde foretaget praktiske forsøg med elektronisk databehandling af arkivalier, især den såkaldte informationssøgning eller informations-retrieval. Re-

sultatet af studierejsen var ganske interessant, idet man kunne konstatere, at informationsøgningen vedblivende befandt sig på det eksperimentelle stadium i de to lande, og at der indtil videre kun var tale om i meget begrænset omfang at benytte systemet som et supplement til de traditionelle arkivalier om politiske og økonomiske emner. Udviklingen i de følgende fire år synes ikke at tyde på, at der på dette punkt er sket en væsentlig udvikling.

Sagen er nemlig den, at for at et EDB-anlæg skal være anvendeligt i det daglige arbejde i et udenrigsministerium, så skal maskinerne fodres (eller rettere programmeres) med et enormt materiale af udførlige rapporter, instruktioner, referater, notitser etc. Dette programmeringsarbejde vil være særdeles tidkrævende og meget kostbart, især fordi der skal anvendes højt kvalificerede personer som programmører. Dertil kommer, at embedsmændene vanskeligt kan undvære akter i traditionel forstand, akter som de kan tage frem, slå op i, studere, skrive notitser til etc., alt sammen som led i den normale sagbehandling. Jeg tror derfor, at det har lange udsigter, før EDB kommer til anvendelse på de politiske og udenrigsøkonomiske akter i udenrigsministerielle arkiver.

Men der er andre områder, hvor EDB-teknikken er særdeles anvendelig, og hvor den idag benyttes i stor udstrækning i Udenrigsministeriet. EDB's styrke ligger nemlig på de områder, hvor det drejer sig om talbehandling eller opgaver, der kan omsættes i koder. For Udenrigsministeriets vedkommende har dette betydet, at man i de senere år er gået over til at benytte EDB i sager om lønanvisning og lønregulering samt i visse regnskabssager. På disse ret snævre områder tror jeg, at EDB vil komme til at betyde en revolutionering. Men på de andre og langt større områder indenfor de udenrigsministerielle arkivgrupper anser jeg det for mindre sandsynligt, at der i en nærmere fremtid vil ske større ændringer med hensyn til registreringen af udenrigsministerielle arkiver.

Viggo Sjøqvist.

Skattesager

I vore dage afsætter alle former for beskatning store mængder arkivalier af ensartet karakter. Når jeg vælger at koncentrere mig om personbeskatningen, skyldes det for det første, at arkivalier vedrørende personbeskatningen for øjeblikket er et påtrængende problem for dansk arkivvæsen, for det andet, at disse sager formodentlig på længere sigt har størst historisk interesse.

Personbeskatningen, som vi kender den nu, som en skat på indkomst og formue, indførtes i de nordiske lande omkring år 1900. I Danmark benyttedes den første gang 1904-05. Før 1904 opkrævedes ordinære personskatter kun til kommunerne. Når man i enkelte tilfælde havde ladet kommunerne opkræve personskatter til staten, havde man gjort det efter repartitions-systemet, d.v.s. at man på forhånd havde fastsat, hvor stort et beløb hver kommune skulle yde, og derefter havde overladt til den enkelte kommune at fordele beløbet på kommunens indbyggere, hovedsagelig efter kommunalbestyrelsens skøn over den enkeltes ydeevne — også kaldet beskatning efter formue og lejlighed. Efter 1904 skulle skatten betales som en procentdel af indkomst og formue. Fastsættelsen af indkomstens og formuens størrelse må imidlertid til en vis grad afhænge af et skøn, sålænge man ikke har en fuldstændig pengeøkonomi, og det var derfor nødvendigt at oprette et statsligt administrationsapparat til at deltage i og kontrollere ligningsarbejdet, for at undgå at de kommunale ligningsmyndigheder ansatte den skattepligtige indkomst for lavt og derved skaffede kommunens indbyggere en økonomisk fordel. Mislykkede eksperimenter med indkomstbeskatningen i det 19. århundrede havde vist, at en omhyggelig kontrol med ligningen var påkrævet, hvis beskatningen skulle virke efter sin hensigt, således at alle former for indtægter blev beskattet.

Man fik derfor, ved siden af de kommunale ligningsmyndigheder, der oftest er ligningskommissioner udpeget af kommunalbestyrelserne, lokale statslige ligningsmyndigheder, kaldet skatteråd, der udpeges af folketingets medlemmer. Hvert skatteråd har som arbejdsområde en eller flere kommuner afhængig af kommunernes størrelse. Kommunekontoret — eller i større

kommuner et særligt skattekontor i tilknytning til kommune-kontoret — udfører sekretariatsarbejde både for ligningskommissionen og skatterådet. Desuden findes forskellige appelinstanser og overordnede ligningsmyndigheder, bl.a. Statens Ligningsdirektorat.

Forretningsgangen ved ligningen er den, at kommune-kontoret eller skattekontoret udarbejder skattemandtalslister, d.v.s. lister over alle skattepligtige i kommunen, på grundlag af folkeregistret, og indsamler selvangivelser fra de skattepligtige. Derefter foretager den kommunale ligningsmyndighed den første ansættelse af den skattepligtige indkomst og formue på grundlag af selvangivelser, lønsedler og de oplysninger, der iøvrigt måtte foreligge. Ligningslisten, der bliver resultatet af ligningskommissionens arbejde, og det til grund liggende materiale overlades til skatterådet, som foretager den endelige ansættelse af den skattepligtige indkomst og formue. Beskatningsgrundlaget for stats- og kommuneskat skal altid være det samme, mens skattebeløbene udregnes forskelligt.

Ligningsarbejdet er her kun skitseret i hovedtrækkene, men der opstår ved dette arbejde følgende arkivalier: skattemandtalslister evt. med flere kopier, selvangivelser, der kun findes i et eksemplar, og ligningslister i forskellige udgaver og med forskellige benævnelser. Enkelte kommuner benytter skattemandtalslisten til hele proceduren. Antallet af skattemandtalslister og ligningslister og den dertil knyttede terminologi er imidlertid et problem, der ikke vedkommer ordningsarbejdet, men må klares i forbindelse med kassationerne. Skattemandtals- og ligningslister vil i det følgende under ét blive benævnt ligningslister.

Oprævningen af skatterne skete indtil 1970 gennem kommunale kasse- og regnskabskontorer, der ikke har særlig tilknytning til ligningsmyndighederne. De arkivalier, der opstår i forbindelse med oprævningen — nemlig skattelister eller skattekort og restancelister — indeholder ikke nye oplysninger af betydning. Talmaterialet bliver grundigt behandlet i statistik og regnskaber, og hvis skattebeløbene ikke i forvejen er anført i de ligningslister, man vælger at bevare, vil de let kunne rekonstrueres. Da sager vedrørende skatteoprævningen således må kunne kasseres totalt, vil jeg i det følgende udelukkende be-

skæftige mig med arkivalier vedrørende beskatningsgrundlaget, som er det, der må have størst interesse for eftertiden.

Administrationen af personbeskatningen afsætter en enorm mængde arkivalier. I Danmark, hvor der findes omkring 3 mill. skattepligtige, er den årlige tilvækst efter et usikkert skøn omkring 1500 hyldemeter årligt. Den mest omfangsrige del af skattesagerne er selvangivelserne, der efter beregninger foretaget af Landsarkivet i Viborg fylder ca. 1200 hyldemeter pr. årgang. Desværre er selvangivelserne også det mest interessante materiale, der, så vidt jeg ved, ikke er blevet udnyttet til undersøgelser af nogen art. Foretages der statistiske undersøgelser af beskatningsforhold, er det kun ligningslisterne, der benyttes. Selvangivelserne ledsages af en del bilag til dokumentation af oplysningerne, bl.a. skal selvstændige erhvervsdrivende vedlægge driftsregnskab og statusopgørelse for deres virksomhed. Desuden indlægges korrespondance med den enkelte skattepligtige, klager o.l. i selvangivelserne. Selvangivelserne har almindeligt A4-format, men kan være noget u håndterlige på grund af de mange bilag. Ligningslisterne indeholder de personlige data, som er relevante for ligningsarbejdet, f.eks. oplysninger om eller koder for alder, antallet af børn m.m., samt nettotal for indtægt og formue. Listerne har et stort format, ca. 30x40 cm, der ikke passer til almindelige arkivhylder. Grundmaterialet for udarbejdelse af ligningslisterne er folkeregistrene. Da folkeregisterkortene er ordnet efter bopæl, bliver de skattepligtiges navne i ligningslisterne også anført efter bopæl (fra 1970 dog efter personnummer). Selvangivelserne kan være ordnet forskelligt, men normalt opbevares de i årgange i samme orden som navnene i ligningslisterne.

Når man overvejer ordningen af personskattesagerne fra tiden efter 1904, må man erkende sin mangel på erfaring. Set med en arkivars øjne er materialet nyt, og først i de sidste par år er afleveringer til det offentlige arkivvæsen så småt kommet i gang. De ældste dele af sagerne, især selvangivelserne, har været udsat for tilfældige kassationer, der gør det vanskeligt at danne sig et samlet overblik over situationen, så længe materialet opbevares spredt over hele landet.

Den manglende erfaring medfører, at man nok kan se nogle af problemerne, men ikke er sikker på, hvordan de skal løses.

Situationen giver imidlertid også plads for nogle uortodokse overvejelser, som måske kan give anledning til diskussion.

Det første spørgsmål, der rejser sig er, i hvilken sammenhæng disse arkivalier skal indordnes. De opstår ved et nært samarbejde mellem statslige og kommunale myndigheder, så de kan i lige høj grad siges at høre til statens lokale ligningsmyndighed — skatterådene — og til de kommunale arkiver. Spørgsmålet kompliceres af, at der eksisterer forskellige bestemmelser om, at ligningslisterne skal, og at selvangivelserne kan indsendes til Statens Ligningsdirektorat, som er en del af statens centrale forvaltning. Formålet med skattesagerens indsendelse til ligningsdirektoratet har tilsyneladende ikke været ganske klart. Der har dels været tale om en ren opbevaringsopgave, som ligningsdirektoratet har påtaget sig, fordi de lokale skattemyndigheder ikke havde plads, dels er der foretaget en central revision af skatteligningerne i ligningsdirektoratet, hvorved skattesagerne er blevet en del af ligningsdirektoratets arkiv. At bevare status quo — d.v.s. at lade sagerne i ligningsdirektoratet følge ligningsdirektoratets arkiv og opbevare de øvrige sager lokalt — ville få uheldige konsekvenser. Det ville på den ene side indebære en alt for stor dækning af et så omfangsrigt og trods alt relativt uvæsentligt materiale, bl.a. ville ligningslisterne i mange tilfælde blive bevaret i flere eksemplarer. På den anden side ville det betyde, at der på grund af de noget planløse afleveringer og kassationer ville være unødvendigt store huller i rækkerne både i de centralt og lokalt opbevarede sager. Der synes ikke at være anden udvej end at se bort fra proveniensen og anbringe samtlige arkivalier i det arkiv, hvor det skønnes mest praktisk. Af hensyn til indsamlingen af arkivalierne ville landsarkiverne formodentlig være mest velegnede som det endelige opbevaringssted i dette tilfælde.

Der kan være andre gode grunde til at se bort fra proveniensen. Massearkivalier af ensartet karakter vil ofte medføre et brud i sammenhængen, hvis de skal indordnes mellem de arkivalier, de hører sammen med, fordi det ikke uden videre er hensigtsmæssigt at registrere dem efter samme principper, som man benytter, når man registrerer f.eks. forhandlingsprotokoller og korrespondance, fordi man ikke kan vente, at disse sager afleveres samtidig med og på samme måde, som andre sager, og

fordi deres format kan afvige så meget fra gennemsnittet, at de ikke kan anbringes på normale arkivhylder. Det synes derfor rimeligt at danne en selvstændig arkivgruppe for personskattesager uanset proveniens. Af forskellige grunde har man iøvrigt på andre områder anvendt en tilsvarende fremgangsmåde, f.eks. er folketællingerne i Rigsarkivet udskilt fra Rente-kammerets og Statistisk departements arkiv, og i Landsarkivet for Nørrejylland er skøde- og panteprotokollerne og kirkebøgerne udskilt til selvstændige grupper. Disse udskillelser er ganske vist ikke udtryk for noget principielt brud på proveniensen, men skyldes rent praktiske hensyn. Når der imidlertid også udarbejdes selvstændige registraturer over de således udskilte arkivaliegrupper, er det et spørgsmål, om man ikke i realiteten nærmer sig en opløsning af proveniensprincippet.

Det er ikke uden betænkeligheder, at jeg også på det principielle plan bryder med proveniensen, som, selvom den for benytteren er besværlig at arbejde med, har vist sin bæredygtighed. Med hensyn til personskattesager kan det bl.a. tænkes at volde vanskeligheder, at der teoretisk ikke er nogen skarp grænse mellem forskellige beskatningsformer. For eksempel kan sygekassekontingenter, som man for tiden overvejer at opkræve sammen med indtægtsskatterne, opfattes som personskatter. Men selvom det i teorien kan være umuligt at definere, hvor meget en enkelt gruppe arkivalier omfatter, vil det sandsynligvis ikke i praksis volde vanskeligheder at foretage en udskillelse, når det som i dette tilfælde drejer sig om en tilstrækkelig stor og ensartet gruppe sager.

Den egentlige registrering af skattesagerne kan på kort sigt ikke kræve megen arbejdskraft. Selvangivelserne er forsynet med løbenumre, der svarer til løbenumrene i ligningslisterne, så en registrering i oversigtsform, om nødvendigt med genskabelse af den oprindelige orden, skulle ret hurtigt kunne udføres af personale uden større erfaring. Udarbejdelse af en oversigt med angivelse af kommunenavn, årstal og antallet af pakker og bind er på den anden side nødvendig, fordi der er foretaget usystematiske kassationer, så man ikke på forhånd kan vide, hvorfra og hvornår sagerne er bevaret. Fra det tidspunkt, da kassationerne er gennemført efter faste og kendte regler, kan man muligvis undvære enhver specifikation og nøjes med intro-

duktioner til arkivalierne.

På længere sigt må man regne med at skulle udarbejde forskellige registre eller specialregistraturer for at gøre disse store mængder af arkivalier tilgængelige for studier. Personnavneregistre skulle det dog ikke være nødvendigt at planlægge. De navneregistre, som findes i forbindelse med folkeregistrene, må med lidt ulejlighed også kunne benyttes som registre til ligningslister og selvangivelser. Desuden er i hvert tilfælde de nyere ligningslister ført sådan, at en optisk læsning må være mulig, d.v.s. at man systematisk kan uddrage oplysninger fra dem — eller udarbejde registre — ved brug af tekniske hjælpemidler, som vi forhåbentlig får adgang til inden for en overskuelig fremtid. Men dermed er materialet langt fra udnyttet. De mest omfattende og interessante oplysninger findes i selvangivelserne, som ikke foreløbig kan behandles ved hjælp af teknik, fordi de er skrevet individuelt i hånden. En traditionel udarbejdelse af en eller anden form for sagregister som indgang til selvangivelserne synes ikke at være realisabel. Det ville kræve en umådelig arbejdsindsats af en ensformig karakter, og kun et enkelt eller nogle få synsvinkler på materialet ville blive tilgodeset. I stedet kunne man forberede et nært samarbejde med benytterne på den måde, at arkivvæsenet stiller arbejdskraft til rådighed for forskerne til fremskaffelse af oplysninger fra massearkivalier. Jeg forestiller mig ikke, at man skal slå dørene op for alle og enhver og sige: Kom indenfor, vi skal nok gøre arbejdet. Der må for det første, hvis det er nødvendigt, ske en prioritering. Men selvom kapaciteten viser sig at være fuldt tilstrækkelig til de ønsker, der fremsættes, må man foretage en vurdering, der både lægger vægt på kvaliteten, og på om man ved udførelsen af projektet samtidig får udarbejdet et eller andet hjælpemiddel, som kan benyttes af andre, der arbejder med arkivalier.

Denne fremgangsmåde medfører, at arkivvæsenet skal tage stilling til de påtænkte projekter. Det vil dog være en bedømmelse, som ikke får samme afgørende konsekvenser, som f.eks. et afslag på en adgangstilladelse til utilgængelige arkivalier får. Der er jo stadig mulighed for at få arbejdet udført på traditionel vis. Fordelene ved ordningen vil bl.a. være, at arbejdet bliver mere tilfredsstillende for arkivpersonalet, fordi

man kan se resultatet af det inden for en overskuelig fremtid. Endvidere vil der blive spillerum for nye impulser, og områder, som man måske hidtil ikke har haft øje for i forbindelse med materialet, kunne tages op, uden at forskerne behøver at vige tilbage for uoverstigelige arbejdstekniske vanskeligheder, der netop er fremtrædende i forbindelse med massearkivalier. Endelig vil man lettere kunne opnå bevillinger, hvis man kan pege på bestemte projekter, som er blevet gennemført eller er planlagt til udførelse. Det største problem bliver sandsynligvis at få forskerne til at benytte en sådan mulighed i tilstrækkeligt omfang. Det bliver imidlertid et spørgsmål om pædagogik og oplysningsvirksomhed, som ikke skal berøres i denne forbindelse.

Til slut vil jeg gøre opmærksom på en lille, men væsentlig detalje, der er en konsekvens af det, jeg ovenfor har fremført. Man må forudse, at der, når skattesagerne er afleveret til arkiverne, er samlet store mængder arkivalier, som kun er nødtørftigt registreret. Disse arkivalier vil fortrinsvis kunne benyttes til statistiske undersøgelser, hvor man skal bruge mange arkivalier til ganske korte opslag. Det vil være uoverkommeligt både for benyttere og personale at skulle transportere arkivalierne i større omfang fra magasinerne til fjerntliggende læsesale eller kontorer. Derfor må der i umiddelbar tilknytning til magasinerne indrettes gode arbejdsrum — og både magasinerne og arbejdsrummene må være udstyret sådan, at besøgende kan arbejde der på egen hånd.

Helle Linde.

Registreringsarbejder og publikationer

Der har hidtil været en ret fast sammenhæng mellem de registreringsarbejder, der udføres i Rigsarkivet, og de publikationer, hvormed Rigsarkivet søger at gøre arkiverne praktisk tilgængelige for forskningen. Det spørgsmål, der skal behandles her, er om denne sammenhæng bør bevares med hensyn til de nyere administrative arkiver.

Da man som emne ved det første danske arkivseminar for fem år siden valgte »registrering af arkivalier«, var baggrunden en udbredt opfattelse af, at registreringsarbejdet var kom-

met ind i en krise, der gjorde det påkrævet at tage dette arbejdsområde op til ny vurdering. Den traditionelle registreringsmetode havde vist sig ikke at slå til overfor nyere administrative arkivalier. Dette arkivmateriale var så omfattende, at det langt oversteg, hvad den kapacitet, Rigsarkivet havde til rådighed for ordning og registrering kunne klare. Samtidig var der opstået stærk tvivl om, hvorvidt den traditionelle registreringsmetode, anvendt på disse nyere arkiver, overhovedet var istand til at vise forskningen vej til det materiale, den har brug for. Fremtidsperspektivet var en stadig voksende pukkel af uordnede og uregistrerede arkiver, som forskningen havde ringe mulighed for at udnytte.

Indtil for 10-15 år siden var der her i landet næsten intet foretaget i henseende til arkivalsk bearbejdelse af nyere administrative arkiver. Det lå som helhed udenfor den tidligere arkivgenerations interessefelt. De forsøg, der i det forløbne tiår er gjort på registreringsmæssigt at bringe disse arkiver under kontrol, må siges at være mislykkede. Det vil med de hidtil anvendte metoder ikke være muligt at løse denne opgave.

Man kunne naturligvis søge en forklaring i den omstændighed, at væksten i arkivernes personale ikke tilnærmelsesvis svarer til væksten i de arkivfunds, der skal behandles. Personalemanglen er ganske rigtigt en alvorlig hæmning, men det vil være urigtigt at blive stående ved denne forklaring. Det er nemlig helt urealistisk at forestille sig en tilvækst i personale, som er tilstrækkelig stor til, at vi kunne komme ajour og forblive ajour med hensyn til ordning og registrering af de offentlige arkiver, vi modtager. Det ville jo heller ikke løse det problem, at registrering i traditionel forstand ikke er nogen fyldestgørende behandling af disse arkiver.

En udvej af denne krise synes kun mulig, hvis man lader det vejledende publikationsarbejde hvile på en anden basis end ordnings- og registreringsarbejder. For de nyere arkivers vedkommende udføres disse arbejder i et så ørkøsløst perspektiv, at målet simpelthen må være at få dem gjort overflødige. Rigsarkivet har allerede gennem en årrække ført en politik, som, hvis den lykkes, vil føre til dette mål. Hvis vi kan nå til, at arkiverne i de institutioner, hvor de bliver til, underkastes en fast ordning og registrering fra deres fødsel til deres ende-

lige skæbne afgøres, ved kassation eller ved ophøjelse til det evige liv i Rigsarkivet, skulle traditionel ordning og registrering blive overflødig. Målet for denne politik er langtfra nået og nås rimeligvis først, når Rigsarkivet udrustes med kompetence til at føre tilsyn med arkivdannelsen i de afleverende institutioner. Puklen af uordnede og uregistrerede arkiver forsvinder ikke på den måde, men den vil ikke længere vokse, og den kan med tiden blive likvideret.

Spørgsmålet bliver så, hvordan de publikationer, hvormed arkiverne søger at orientere forskningen om indholdet af bestemte arkivfonds, skal være indrettet. Hidtil har disse publikationer helt overvejende bestået af fortegnelser over arkivernes indhold. Andre oplysninger af betydning for benyttelsen er fremkommet som »indledning« og »anmærkning«, betegnelser der implicerer en ret underordnet rolle. For ældre arkivers vedkommende vil fortegnelserne ofte give benytteren en fyldestgørende orientering, men det er ikke tilfældet med nyere administrative arkiver. Her bliver antallet af arkivalske enheder, der rubriceres under samme titel meget stort. Titlerne bliver til rummelige og ret intetsigende overbegreber, fortegnelserne til en opremsning af tal og symboler, som ikke er til synderlig vejledning for publikum, og som det derfor ikke har megen mening at publicere. Begyndelsen til denne udvikling kan allerede spores i ældre arkiver. I den trykte registratur over danske kancellis arkiv viser det sig, at der for tiden indtil 1700 er opført gennemsnitlig 4 arkivalske enheder under samme titel. For 1700-tallet er gennemsnittet 10 og for første halvdel af 1800-tallet 16. I den sidste periode hører 65 % af arkivalierne til rækker, der hver består af mere end 100 enheder og har betegnelser, der i sig selv ikke giver nogen vejledning. For de ministerier, der efterfulgte danske kancelli, har vi ingen tilsvarende opgørelser, men vi kan med sikkerhed konstatere, at her gør denne tendens sig langt kraftigere gældende. Det er denne udvikling, der har sat den traditionelle registrering ud af spillet som orienteringsmiddel for arkivbenytteren.

Derfor må vi for de nyere arkivers vedkommende gå andre veje. Vi må gøre det, der i de ældre arkivers registraturer er henvist til indledning og anmærkninger til det centrale og indskrænke fortegnelserne til områder, hvor de kan gøre nytte,

ikke lægge hovedvægten på registraturer i snævrere forstand, men på vejledninger i arkivernes benyttelse, der tager sigte på at sætte arkivbenytteren i stand til at orientere sig i arkivet ved brug af de hjælpemidler, der er skabt af den arkivdannende institution som en integrerende del af arkivet.

Der er to ting, der især bør lægges vægt på i sådanne vejledninger. Den første er en analyse af det administrative mønster, i hvilket det pågældende arkivfond er blevet til. Dette kræver en forskningsindsats fra arkivarernes side med hensyn til at klarlægge forvaltningens historiske udvikling, ikke blot i dens ydre formelle struktur, men også de uformelle sider af den administrative proces og navnlig følge den udvikling, der aktuelt foregår i forvaltningens praksis. Arkivarer erhverver gennem erfaring en betydelig viden på dette område, men hidtil har vi gjort meget lidt for at systematisere og udbygge denne viden og formidle den til det publikum, der benytter administrative arkivalier.

Den anden ting er en analyse af arkivernes tekniske opbygning. Mange arkivbenyttere har en meget uklar forestilling om, hvordan de arkiver, de benytter, er struktureret, og hvordan man sporer sig frem til det materiale, man har brug for. De er i almindelighed afhængige af den personlige betjening, arkivmedarbejdere kan overkomme at give dem. Det er en væsentlig mangel ved den service, vi yder forskningen, at den heuristiske teknik, som hver generation af arkivarer arver og bygger videre på, kun lever som en mundtlig tradition og aldrig er blevet systematisk fremstillet og stillet til rådighed for det publikum, der benytter arkiverne. Kun på meget begrænsede områder er der gjort forsøg på det.

Resultatet er da også blevet, at benyttelsen af nyere offentlige arkiver relativt betragtet er meget lav. Der er tendens til at undgå de lange rækker og foretrække specielt betegnede pakker og protokoller, der af en eller anden grund befinder sig udenfor hovedsystemet. Det skyldes ikke mangel på registraturer og fortegnelser, men mangel på vejledning, mangel på adgang til den viden, der så at sige er et privilegium ved arkivargeringen.

Udarbejdelse og publikation af sådanne vejledninger for hvert enkelt nyere arkivfond er den vej, vi må gå, hvis vi skal

gøre de nyere offentlige arkiver virkelig tilgængelige for forskningen. Det er i hvert fald det resultat, vi er kommet til, klemmt som vi er mellem den voksende mængde af arkivalier og forskningens voksende behov for at udnytte dem.

Niels Petersen.

Danske arkivers vejledning af studerende

For arkivernes vejledning af de besøgende gælder det, at de besøgendes ønsker om vejledning er næsten uendelige, mens arkivernes muligheder for at opfylde dem alt for hurtigt når deres grænse. Det er ikke muligt og næppe heller ønskeligt for arkiverne at yde alle besøgende så megen vejledning, som de besøgende kunne ønske. Arkiverne må prioritere deres vejledning og må især sigte mod at sætte de besøgende i stand til selv at klare deres arbejde med arkivalierne.

Højest prioritet giver vi vore kolleger fra vort eget eller andre arkiver. Arkivfolk finder hurtigt frem til de arkivarer, som ved besked, arkivfolk får lov til at gå alene i magasinerne og arkivfolk får den hurtigste betjening ved kopiering og udlån af arkivalier!

Næstefter vore kolleger er det studenter og inden- og udenlandske forskere, der har højeste prioritet ved vejledningen. Prioriteringen skal ikke fortsættes, selv om det kunne være nyttigt at drøfte den; her gælder det vejledning af studerende. Endnu for få år siden talte man kun om historiestuderende, idag er spektret bredere. Studerende i samfundsfag, etnografi, kunsthistorie, arkitektur og mange andre fag sendes af deres lærere eller kommer på eget initiativ til arkiverne.

Jeg mener, at det er klogt at prioritere vejledningen af studerende højt. De er så unge, at de kan lære; de har et langt liv foran sig, hvori den investerede vejledning kan give udbytte; en del af dem bliver forskere, de fleste kommer til at uddanne fremtidens akademikere.

Vejledning af studerende er steget kraftigt i de sidste 10 år, og hovedparten af stigningen falder på de sidste fem år. Det skyldes naturligvis først og fremmest, at der er blevet flere studerende; men det spiller også en rolle, at det efter de nye

studieordninger er muligt at afløse visse prøver med opgaver. Endvidere, at mange studerende gerne vil benytte nye arkivalier, som på grund af manglende registrering stiller større krav til arkivpersonalet. Endelig benyttes flere studerende ved forskningsopgaver.

Følgende tal giver et indtryk af væksten: i Rigsarkivet steg de studerendes andel af de læsesalsbesøgende fra 1960 til 1970 fra 16 % til 30 % — næsten en fordobling; forskernes andel var vigende: fra 14 % til 13 %. Fra 1965 til 1970 steg antallet af studerende, der for første gang kom på læsesalen, fra 100 til 148, altså med 48 %; det tilsvarende tal for forskere faldt fra 127 til 126. Ved Københavns Universitet afleveredes i perioden fra juni 1967 til februar 1970 59 specialeafhandlinger med emner indenfor dansk historie. Det skønnes, at 48 af dem har medført studier ved Rigsarkivet, d.v.s. 81 %.

Blandt danske arkiver har Erhvervsarkivet altid været stærkest præget af universitetet og de studerende. Allerede i 1960 udgjorde de studerende på Erhvervsarkivets læsesal ca. 40 % af samtlige besøgende og deres andel ligger nu på ca. 65 %. På Landsarkivet for Sjælland kom der før den store udvidelse i 1966 så at sige aldrig studerende på læsesalen, idag udgør de næsten 20 %. Også landsarkiverne i Odense og Viborg har mærket fremgang i antallet af studerende, men mindre kraftig.

Til vejledning på læsesalen kommer den vejledning, der ydes i forbindelse med arkivernes lånevirkksomhed. En statistik over Rigsarkivets udlån i månederne juni og november viser, at der i de to måneder i 1960 var tale om ialt 59 udlån, hvoraf de studerende tegnede sig for 4. I 1965 var tallene 8 ud af 51 — altså en fordobling, men af små tal. Derefter gik det stærkt. I 1970 gik 21 af 80 udlån i de samme to måneder til studerende, — på 10 år en stigning fra 7 % til 26 %. Der må tages visse forbehold over for disse og de foregående tal, men tendensen er klar.

Den hidtil omtalte studentervejledning gives individuelt og i forbindelse med konkrete spørgsmål. Det er denne studentervejledning i snævrere forstand, der beslægtlægger mest arbejdskraft.

Men dernæst må det nævnes, at det giver en værdifuld kon-

takt, når arkivfolk underviser universitetsstuderende, og på samme måde virker det, når universitetsundervisning henlægges til arkiverne. I Århus underviser Erhvervsarkivets overarkivar og en arkivar i nationaløkonomi og statistik; undervisningen finder så vidt muligt sted i arkivet. Landsarkivet for Sjælland har siden udvidelsen i 1966 været vært for undervisning i landbrugshistorie og siden 1968 for undervisning i lokalhistorie. Sidstnævnte gives af en arkivar, som for nylig er gået til universitetet, men til gengæld har det nye institut for lokalhistorie fået lokaler i Landsarkivet for Sjælland.

Der er ingen tvivl om, at deltagerne i disse kurser får bedre viden om arkivforhold og en bedre vejledning end flertallet af studerende; mange af dem skriver således deres specialeafhandlinger på arkiverne.

Der er i de senere år i voksende omfang givet undervisning og orientering om arkivforhold, arkivaliebenyttelse, skriftlæsning o.s.v., hovedsagelig ved arkivernes egne folk.

Ved Københavns og Århus universiteter blev der undervist i gotisk skriftlæsning længe før den tiårsperiode, som behandles her. Undervisningen gives af arkivfolk ved Erhvervsarkivet og Rigsarkivet. I Århus hedder kurset: »Arkivbenyttelse med skriftlæsning og tekstkommentering«, i København, hvor undervisningen for et par år siden gik fra Rigsarkivet, blot »Skriftlæsning«. Begge holdes to gange pr. uge i hvert semester.

Ved Københavns Universitet blev der i efterårssemestrene 1967, 1968 og 1970 afholdt forelæsninger og opgaveskrivning om arkivdannelse og -benyttelse med orientering om Rigsarkivets og landsarkivernes fonds. Undervisningen gives i arkiverne af to overarkivarer, senest en, og en landsarkivar. Det kan konstateres, at ikke få af deltagerne siden har vist sig i arkiverne som medhjælpere ved forskningsprojekter eller arkivernes daglige arbejde, og det vides, at nogle af dem ønsker fast ansættelse ved arkivvæsenet. På grundlag af de hidtidige erfaringer ønsker både universitetet og arkivvæsenet undervisningen fortsat.

Ved Århus universitet underviser en tidligere arkivar i arkivkundskab som led i håndbogskundskab for førsteårsstuderende. Deltagerne aflægger besøg i Landsarkivet for Nørrejylland. Ved

Odense universitet er undervisningen af gode grunde helt ny; kursus i skriftlæsning blev givet for et par år siden af en af landsarkivets arkivarer. Til efteråret vil et hold historiestuderende få arkivorientering. Til brug ved denne er der fremstillet et hjælpemiddel, der er så nyt i sin art, at jeg gerne vil omtale det. Det er en oversigt over arkivalier vedrørende et fynsk herred: gejstlige, juridiske, kommunale, godser, private for hele perioden indtil ca. 1700. Ideen være hermed givet videre, der er pædagogiske muligheder i den.

Landsarkivet i Viborg har en gammel tradition for 3-dages besøg af ældre historiestuderende, der løser små opgaver under deres ophold. Af nyere dato er det, at en Århus-professor (tidligere arkivar) aflægger et 1-dags besøg på landsarkivet med sine studenter.

Det kan konkluderes, at arbejdet med vejledning af studerende er vokset stærkt i de sidste år. Væksten er accelererende, og intet tyder på, at den har kulmineret. Vejledningen er god og, når der tages hensyn til arkivernes anstrengte personalesituation, af overraskende stort omfang. Vejledningen belaster arkivernes stab stærkt.

Hvad mere kunne der gøres? Generelt: bedre kommunikation mellem universiteterne og arkiverne. Specielt navnlig med henblik på studenterne og deres lærere: lærerne bør melde sig i god tid, førend de påbegynder undervisning, der kræver arkivbetjening. Der kunne berettes mange "horror stories" om følgerne af, at dette ikke sker, men de hører ikke hjemme her. Studenter, der vil benytte arkivalier, bør deltage i kurser i skriftlæsning og arkivkundskab. Og de skal ikke give op, hvis den første vejledning på læsesalen er lidt kortfattet — kom igen, når der er bedre tid!

Hvad kan arkiverne gøre? Et eksemplar af alle skriftlige resultater af arkivstudier indkræves hos de studerende (og hos andre brugere) og gøres tilgængelige for senere besøgende. Det vil kræve arbejde, men jeg tror, at det lønner sig. Erfaring haves på Landsarkivet for Sjælland, hvor man er nået længst med opbygningen af en sådan samling. Endelig kan arkiverne tilbyde vejledning i specialstudier, ekspertisen er til stede. Hvis denne vejledning gennemføres i større omfang, må den natur-

ligvis aflønnes, og der må normeres nye arkivarer til aflastning af dem, der beskæftiges med dette undervisningsarbejde på højt plan.

Det var nogle forslag til forbedring af arkivernes studentervejledning. Jeg mener, at de er til fordel for både de studerende og arkiverne.

Sigurd Rambusch.

Om vejledning af studerende

Under de nordiske arkivdage 7. og 8. august drejede den sidst afholdte foredragsrække sig om vejledning af studerende sat ind i sammenhængen: arkiverne og forskningen. Det var her et gennemgående træk, at foredragsholderne mere koncentrerede sig om, hvordan vejledningen fandt sted end om hvilket formål vejledningen havde i fremtiden. Det meget centrale perspektiv: arkiverne og forskningen fortonede sig derfor i det uvisse. Årsagen hertil er sikkert den nærliggende, at emnet med største lethed kunne have lagt beslag på begge arkivdagene. Som det var nu, blev begrænsningens kunst til perspektivets ugunst.

Arkivvæsenets vejledning af de studerende vil dels have et kortsigtet og dels et langsigtet formål. Udgangspunktet er i hovedparten af tilfældene studentens konkrete spørgsmål, der for ham danner indgangen til den arkivalske side af speciale-skrivningen eller øvelessopgaven. Erfaringsmæssigt — og her bygger jeg ikke mindst på egne erfaringer — er spørgerens viden om arkivets og arkivfondenes opbygning meget sporadisk. Fra den trykte historiske litteratur har han eller hun udtaget en henvisning til f.eks. et af de ministerielle arkiver og møder op med en forventning om at blive præsenteret for de søgte oplysninger. Ved velvillig bistand fra læsesalsbetjeningen eller en tilkaldt arkivar vil denne forventning i mange tilfælde blive honoreret. Det er på dette trin af vejledningen, der er et skifte mellem det kortsigtede og langsigtede mål. De stillede spørgsmål er blevet besvaret, og arkivet har udført den service, der med rimelighed kan forventes. For arkivvæsenets fremtid er det imidlertid af yderste vigtighed, at vejledningen dels

starter på et tidligere tidspunkt og dels rækker længere ud, end det nu er tilfældet.

Ved universiteterne undervises der i dag i håndbogskundskab og -benyttelse, og herunder fordres der kendskab til brugen af Rigsarkivets Vejledende Arkivregistraturer. Undervisningen i sidstnævnte har dog en tendens til at lide af to svagheder. For det første er det ikke givet, at instruktoren har så stort kendskab til sammenhængen mellem arkivregistraturen og arkivet, at undervisningen kan blive andet og mere end teoretisk. Og for det andet er arkivregistraturen i sig selv for abstrakt. På begge disse felter kan arkivvæsenet med udbytte sætte ind. I betragtning af det stigende studentertal, og hermed den øgede mængde af øvelses- og specialeopgaver der skrives ud fra arkivmateriale, ville det være rimeligt at forlange en mere dybtgående viden fra instruktorens side om forholdet mellem arkiv og registratur. En del af den undervisning, instruktoren får, burde derfor henlægges til pågældende arkiv, for Københavns Universitets vedkommende til Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland m.m. Hvad angår den anden indvending, registraturernes ofte for abstrakte indhold — og her bør man huske på, at håndbogsundervisningen gives i de to første studieår —, vil denne tildels falde bort i og med instruktoren ud fra sin egen undervisning er i stand til at levendegøre og eksemplificere indholdet. Begrænsningen går på, at jeg personlig er af den opfattelse, at registraturernes udformning ikke tager hensyn til en voksende forbrugerskare: nybegynderne. Registraturerne må nødvendigvis forsynes ikke blot med en fyldig administrationshistorisk redegørelse for arkivets tilblivelse, men også med et — om nødvendigt — ikke mindre fyldigt afsnit om, hvordan arkivet benyttes. Det bør dog tilføjes, at en mere generel indføring i arkivkundskab med fordel kan affattes som en særskilt publikation, således at afsnittet i registraturen kommer til at angå mere specielle forhold vedrørende det pågældende arkivfond. Man bør ikke her vige tilbage fra at forklare så tilsyneladende banale ting som, hvordan man benytter en journal, om journaliseringen går efter rentekammer- eller kancellisystemet, og hvad dette indebærer for søgningen af journalsagerne, hvad der kan forventes at stå i en forestillingsprotokol, i en registrant, brevbog etc. etc. Beskri-

velserne må støttes af illustrationsmateriale. Med en sådan vejledning i hånden vil arkivbenytteren blive sat i stand til at betjene sig af arkivets selvskabte hjælpemidler, en naturlig fordring ved enhver arkivforskning. Med den udformning registraturerne har i dag, er det ikke til at undre sig over, at de studerende i så høj grad kaster sig over arkivgrupper med en klar og tydelig titel. Her ved man, hvad man har at rette sig efter.

Hvis der således gennem bedre uddannelse af instruktører og mere brugsvenlige registraturer er skabt en god forhånds-information hos de fremtidige arkivbenyttere, vil det næste naturlige bindeled mellem arkiv og forskning være specialeseminarer afholdt af arkivvæsenet. Det ville f.eks. være nærliggende, at den på universitetet foregående specialevejledning mundede ud i en undervisning i brugen af det eller de arkivfunds, der omhandlede pågældende tidsperiode. Den teoretiske historiske viden vil således blive sat ind i en konkret arkivteknisk sammenhæng. De specialestuderende vil individuelt blive gjort bekendt med det arkivfond, opgaven skal skrives ud fra. Det hyppigt forekommende speciale-dødvande kunne mindskes, idet den studerende nu ved, hvor meget eller hvor lidt »kød« der er på stoffet, hvor megen energi der skal bruges på tydningen af gotisk håndskrift o.s.v.

Af det ovenstående vil det fremgå, at arkivvæsenet kommer til at manifestere sin rolle som højere uddannelsesinstitution mere direkte end nu. Under diskussionen efter foredragsrækens afslutning blev det nævnt, at arkivvæsenet for tiden var sat på afmagringskur af politikerne med det helt bevidste mål at skaffe universiteterne den bedst kvalificerede medarbejderstab. Om dette vil lykkes, kan der herske tvivl om, men at arkiverne snart vil blive til benrøde er til gengæld sikkert. Arkiverne er ikke verdensfjerne refugier for støvede forskere, men et uomstødeligt fundament for den historiske videnskab. De pædagogiske muligheder må derfor ikke forskertses, så meget mindre som det nu drejer sig om arkivvæsenets fremtidige livsbetingelser.

Hans Sode-Madsen.

Rettelse

I dette binds første hæfte side 139 ff. findes en artikel med titlen »Udlån af arkivalier til ministerier og styrelser«. Da der desværre er en del meningsforstyrende trykfejl i slutningen af artiklen, bringes det pågældende afsnit på ny.

Prognose 1

Det ovenfor nævnte kurvestykke bruges til beregning af afdelingens udlån, hvis arkivalier modtages på et tidligere tidspunkt end nu, f. eks. et år tidligere. Formålet er at indtegne en kurve svarende dertil. Mens kurven nu har sit toppunkt ved arkivalier med alderen fire (og fem) år, må det formodes, at toppunktet rykkes frem til arkivalier med lavere alder. De søgte tal benævnes års værdier og beregnes af forholdet:

$$\frac{4 \text{ års værdi}}{650} = \frac{\text{nuværende } 5 \text{ års værdi}}{495} = 495$$

$$\frac{3 \text{ års værdi}}{880} = \frac{\text{nuværende } 4 \text{ års værdi}}{650} = 501$$

$$\frac{2 \text{ års værdi}}{1200} = \frac{\text{nuværende } 3 \text{ års værdi}}{880} = 373$$

$$\frac{1 \text{ års værdi}}{2000} = \frac{\text{nuværende } 2 \text{ års værdi}}{1200} = 11$$

Dette giver

$$4 \text{ års værdi} = 650$$

$$3 \text{ - - } = 688$$

$$2 \text{ - - } = 509$$

$$1 \text{ - - } = 18$$

5 års værdi bliver den samme som på kurven over nuværende udlån. Forøgelse i ekspeditionstal i forhold til det nuværende bliver

$$18 + (509 \div 11) + (688 \div 373) + (650 \div 501) \\ + (495 \div 495) = 980 = 19 \%$$

Det vil sige, at hvis enhver sag afleveres et år tidligere end nu, bliver det samlede antal ekspeditioner 19 % større.

Prognose 2

Forudsættes det, at enhver sag afleveres et år senere end det nu sker, fås en kurve til højre for den oprindelige, og hvis indtegnning fastlægges af følgende:

$$\frac{5 \text{ års værdi}}{495} = \frac{\text{nuværende 4 års værdi}}{650} = 501$$

$$\frac{4 \text{ års værdi}}{650} = \frac{\text{nuværende 3 års værdi}}{880} = 373$$

$$\frac{3 \text{ års værdi}}{880} = \frac{\text{nuværende 2 års værdi}}{1200} = 11$$

Dette giver

$$5 \text{ års værdi} = 382$$

$$4 \text{ - - } = 276$$

$$3 \text{ - - } = 8$$

Formindskelse i udlån i forhold til nu bliver

$$(11 \div 0) + (373 \div 8) + (501 \div 276)$$

$$+ (495 \div 382) = 714 = 14 \%$$

Hvis det forudsættes, at afleveringerne fortsat rykkes tilbage, fås ved tilsvarende beregninger

aflevering 2 år senere end nu: 24 % lavere udlån

$$- \quad 3 \text{ - - - - } : 32 \% \quad - \quad -$$

$$- \quad 4 \text{ - - - - } : 39 \% \quad - \quad -$$

$$- \quad 5 \text{ - - - - } : 44 \% \quad - \quad -$$

$$- \quad 6 \text{ - - - - } : 49 \% \quad - \quad -$$

Det ses, at ekspeditionernes omfang er nøje forbundet med, hvor nye arkivalier justits- og indenrigsministeriet afleverer til Rigsarkivet.

